

türkiye'de seçmen olmak

Prof. Dr. Figen Altuğ’a Armağan

27 Şubat 2023, Pazartesi

1. Gün, 3. Oturum

Oturum Başkanı: **Aylin Aktükün**

Panelistler: **Ersin Kalaycıoğlu**

İbrahim Uslu

Derya Kömürcü

aylin altınay - Değerli konuklar, saygıdeğer hocalarım, sevgili öğrenciler; 46'ncı İktisatçılar Haftasının Cumhuriyetin 100'üncü Yılında Türkiye'nin Seçimi başlıklı ilk gününde üçüncü ve son oturumumuz "Türkiye'de Seçmen Olmak" başlığını taşıyor. Bu oturuma başkanlık edecek olan sevgili adaşım Doç. Dr. Leyla Aylin Aktükün Hocamız. Buyurun sayın Hocam, kürsü sizin.

aylin aktükün - Hepinize merhabalar. 46'ncı İktisatçılar Haftasına hepimiz hoş geldiniz.

Benim açımdan çok keyifli bir oturum olacak, çok sevdiğim arkadaşlarım ve hocalarım var. Başlığımız Türkiye de seçmen olmak ve seçmen olmak dediğimizde biz hepimiz çok deneyimli seçmenleriz aslında bu ülkede. Çok geniş bir kavram. Seçmen dediğimiz zaman seçimi, bizim tercihlerimizi ne belirliyor diye düşündüğümüz zaman; dini, psikolojik, sosyolojik, ekonomik

birçok yönü var bunun diyoruz ama kendi ülkemize baktığımızda ve bizim gibi ülkelere baktığımızda, aslında daha çok lider odaklı tercihleri görüyoruz seçimde. Fakat bu son büyük depremden sonra aslında lider odaklı seçimin de bize neye mal olduğunu, ne kadar can ve mal kaybına mal olduğunu, seçmenin bunu görmesini umut edeyim mi bilemiyorum ama görmesi gerektiğini, seçimde karar verirken kararlarını neye göre vermesi gerektiğini bize gösterdi. Asrın felaketi deprem olayı. Evet asrın felaketi, bu felaketi yaşayan çok fazla ülke var. Fakat bizdeki kadar can ve mal kaybı olan herhalde çok daha az ülke vardır. Bu da tabii ki iktidarın daha önce uyguladığı ve sonrasında da uyguladığı politikalardan kaynaklanıyor. Daha önce bize tabi birçok dayatma oldu burada

hayatımıza ilişkin fakat şimdi de acılarımızı siyasallaştırmayalım diye bir dayatmayla bir seçime gideceğiz. Bu anlamda bilemiyorum tabii araştırmaları hocalarımız söyleyecektir fakat depremden önce ve depremden sonra, böyle bir felaketten sonra seçmen davranışında nasıl bir değişim olmuştur ya da olmuş mudur onu öğrenmek açısından aydınlatıcı olacağını düşünüyorum bu oturumun. İlk olarak sevgili hocam size bırakayım sözü.

ersin kalaycıoğlu - Teşekkür ederim sayın Başkan. Efendim, hepimizin başı sağ olsun. Tabi hayatta kalanlara ayrıca hem sabır hem de direnç dilemek isterim. Çok zor bir süreç. 99'da yaşadık ama daha yakından bu bölgede yaşamakta olanlar yaşadı. Şimdi aynı süreci tekrar yaşıyoruz ve tabii ki bu gelişmeler birbiri üzerine geldi ve bunun da bizim üzerimizde bir etkisi var. Ama ben biraz temel özellikler üzerinde durmak istiyorum.

aylin aktükün

Seçmen dediğimiz zaman seçimi, bizim tercihlerimizi ne belirliyor diye düşündüğümüz zaman; dini, psikolojik, sosyolojik, ekonomik birçok yönü var bunun diyoruz ama kendi ülkemize baktığımızda ve bizim gibi ülkelere baktığımızda, aslında daha çok lider odaklı tercihleri görüyoruz seçimde.

Seçmen olmak deyince ne anlaşılıyor? Bugünkü seçmen sosyo-politik ve kültürel özellikler itibarıyla nasıl bir ortamda ve bunun etkisi altında ne şekilde toplumsallaşmış durumda; değerlerini, düşüncelerini filan nasıl kazanmış vaziyette? Bunun üzerinde duracağım. Bunu yaparken özellikle son otuz senedir, yani 1990'dan itibaren seçim üzerinde hem çalıştım hem yayın yaptım. Aynı zamanda 2002'den itibaren Türkiye Seçim Araştırmaları diye Sabancı ve Koç Üniversitesi her seçimde, seçim kampanyası sırasında ve sonrasında deneysel saha araştırması yaptık. Onların bulguları var. O bulguları üç kitap olarak yayınladık, üçüncüsü en son 2022'de

yayınlandı. Bir önceki 2021’de, daha önceki 2007’de yayınlandı yurt dışında. Şimdi bir tanesini Koç Üniversitesi Türkçeye çevirmeye niyetlenmiş, onu öğrendim. Dolayısıyla Türkçe olarak da atıfta bulunabileceğim. Orada yayınlamış olduğumuz verilerin üzerinden konuşmayı yapmaktayım ve bu temel üzerinde şu ana kadar yapılmış olan seçimler üzerinden gidiyorum.

Şu anda bir seçim konuşuluyor ama resmi bir tarihi yok bildiğiniz gibi. Nasıl yapılacak onu da tam bilmiyoruz, göreceğiz. Yeni bir süreç tamamen. Böyle bir hukuki tartışmanın olduğunu daha önceki bir süreci ben hatırlamıyorum. İlk defa böyle bir durumla karşı karşıyayız. Dolayısıyla ilginç bir süreç yaşıyoruz. Bu sürecin nasıl oluşacağını göreceğiz.

ersin kalaycıoğlu

Şu anda yaşamakta olduğumuz rejim, benim görebildiğim kadarıyla bütün özellikleriyle neo-patrimonyal sultanizm. Yani herhangi bir başkanlık rejimi filan değil. Ben başkanlık rejimi tabirini kullanmıyorum çünkü o demokrasi anlamına geliyor, bu demokratik bir rejim değil. Melez diye ifade ediliyor, otoriterlik özellikleri çok fazla, seçimsel bir özelliği var ve dolayısıyla o koşullar altında 2018’de olduğu gibi adil ve serbest seçim olma özellikleri yitirmiş bir seçimle karşı karşıyayız.

Geçen panelde de konuşuldu, dönüşüm nedir filan şeklinde birtakım açıklamalarda bulunuldu. Ben biliyorum ne olduğunu, şimdi size söyleyeceğim. Birinci dönüşüm: İkinci Dünya Savaşı biter bitmez Türkiye çok partili siyasete, bir tür demokrasiye doğru yöneldi. Bu çok önemli bir dönüşümdü. O tarihe kadar seçmen sahip olduğu oyun karşılığında bir takım siyasal otoritelerden kendi istediği bazı hizmetleri ve yararları temin edebileceğini ilk kez bu oy sayesinde gördü. Bu büyük bir zihniyet değişikliğidir ve aynı zamanda çok önemli bir siyasal değişimdir. Bundan itibaren, 1946’dan diye başlayacak olursanız ilk seçim odur. Tabii ne adil ne aynı zamanda serbest bir seçimdi. Bu süreçte 2023’te 21’inci seçimi yaşayacağız. Bu dönem içerisinde birçok yine adil ve serbestliği tartışılacak seçim süreci geçirdik. 1961, 1983 bunların iki örneğidir ve 2018’de bu nitelikteydi; 2023 de aynı nitelikte olacak maalesef. Şu anda içinde bulunduğumuz durum bunu gayet açık gösteriyor. Ayrıntısına girmeyeceğim, soran olursa anlatırım.

Bir de dikkatinizi çekeyim, aynı dönemde 1946’dan bugüne Türkiye beş farklı rejim yaşadı. Şu anda yaşamakta olduğumuz rejim, benim görebildiğim kadarıyla bütün özellikleriyle neo-patrimonyal sultanizm. Yani herhangi bir başkanlık rejimi filan değil. Ben başkanlık rejimi tabirini kullanmıyorum çünkü o demokrasi anlamına geliyor, bu demokratik bir rejim değil. Melez diye ifade ediliyor, otoriterlik özellikleri çok fazla, seçimsel bir özelliği var ve dolayısıyla o koşullar altında 2018’de olduğu gibi adil ve serbest seçim olma özellikleri yitirmiş bir seçimle karşı karşıyayız.

Aynı zamanda bu sürecin yanı sıra ve ondan sonra başlayan ve 1950’lerde esas itibarıyla başlamış olan ama ondan sonra hızlanan kırdan kente göç ile birlikte müthiş bir toplumsal değişiklik geçirdik. Türkiye’deki insan yaşantısı, yaşama koşulları kökten değişti. Merkezden kopuk, yolla bağlanmamış olan küçük yerleşim birimleri, özellikle 1950’lerde yapılmaya başlanan karayolları ile birlikte -bu yollarla onlara hizmet götürüleceği var sayılıyordu- yollar yapılır yapılmaz bavulunu kapan büyük kentlere geldi. Birdenbire kır boşalmaya başladı. Bu

özellikle 1980'den sonra hızlandı. TÜİK'in verilerini yansıtıyorum, tabloda göreceksiniz. Özellikle 1980'den sonra hızlandı, 1990'larda çoğunluk kentte yaşamaya başladı. Yüzde 59 diyor rakam, yüzde 60 civarı işte 1990'da. Bu rakam 2011 gibi yüzde 75'e ulaştı. Kırdaki 1950'de yaşayanlar yüzde 75, kentte 25'ti; bu tam tersine döndü 2010 veya 2011 gibi. Yani 60 yıllık bir dönemde iki veya üç kuşak, kuşağı ne kadar hesaplıyorsanız. Kenan Gürtan'ın -Allah rahmet eylesin- tanımı vardı. Ona göre hesaplayacak olursanız 23 yıl tutuyordu, üç kuşak diyebiliriz. Dolayısıyla kökten bir değişiklik oldu. Sonra bir siyasi mühendislik yaptılar 2014 seçimlerine giderken ve metropol belediyelerin bulunduğu her yerde, herkes metropol belediyesinin alanında ikamet eder hale geldi. Dolayısıyla birdenbire kent nüfusu patladı yüzde 92-93 şu anda TÜİK rakamlarına göre idari taksimat dolayısıyla. Kırdaki yüzde 6-7 filan. Bu tabii doğru değil. Yani kır yaşamı devam ediyor, muhtemelen yüzde 15 hâlâ kırdaki yaşıyor, yüzde 85 kentte yaşıyor. Bu müthiş bir dönüşüm yarattı. Özellikle kentte çok büyük sayıda köyde doğmuş ama hayatını kentte devam ettirmek durumunda kalan ve çok büyük ölçüde yoksul olan bir kitle yaptı ve bunun siyaset üzerindeki etkisi gayet derin olmuştur, olmaya da devam ediyor. Onu da kısmen göstereceğim size.

Bütün bu gelişimler aynı zamanda Türkiye de daha önce tarihten bize süzülerek gelen, bugünkü yaşantıyı etkileyen bütün davranış kalıplarımızı belirleyen, kim olduğumuzu belirleyen kültür dediğimiz şey temel itibarıyla uzun dönemdir kolay kolay değişen bir şey değildir. Kültürel özelliklerimiz itibarıyla önemli bir etnik ayırım var Türkiye'de. Bir tek etnik ayırım yok ama bu en önemlisi. Özellikle Kürt-Türk etnik ayırımı siyasette, bilhassa 1970'lerin sonundan itibaren ama özellikle Körfez Savaşı'ndan itibaren çok büyük ağırlık kazanmaya başladı. Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte bu Türkiye'nin en önemli siyasal unsurlarından biri haline geldi. İnsanların düşüncelerini ve kimliklerini derinden etkileyen bir ayırım veya bir fay hattı.

İkincisi, gayet iyi bildiğiniz gibi kökü çok daha eskilere gidiyor, en azından Yavuz Sultan Selim'e kadar gidiyor: Sünni mutekit ve Alevi ayırımı. Yine Sünni mutekit, seküler ayırımı daha yakın tarihlere geliyor, hangi tariheye baktığınıza göre değişiyor. 18'inci, 19'uncu yüzyıldan itibaren temel bir ayırım olarak öncelikle payitahtta yani İstanbul ve civarında, daha sonra da ülkenin genelinde giderek önemli bir özellik taşıdı. Bu ikinci

ayrım da aynı zamanda seçmenin kim olduğunu, kendisi hakkında ne düşündüğünü, büyürken edindiği değerleri kökünden belirleyen temel unsurlardan bir tanesi.

ersin kalaycıoğlu

Zaten Türkiye’de hiçbir zaman bir aristokrasi olmadı. Osmanlı imparatorluğu, aristokrasiye müsaade etmemiştir, bizde bir üst sınıf yoktur. Üst sınıf olmadığı için o üst sınıfla kapışmış olan burjuva veya orta sınıf da yoktur, anlamı da yoktur. Böyle bir sınıf yok... Bu şekilde bakarsanız özellikle kent yoksulu geniş kitleler ve profesyonel meslek sahibi olmuş, eğitilmiş, işi olan, gücü olan, becerisi olan bir başka sınıf, iki sınıf Türkiye.

Üçüncüsü, sosyal sınıf ayrımı. Daha önceki arkadaşların takviminden ben biraz farklı düşünüyorum. Yapmış olduğumuz hiçbir araştırmada Avrupa’da kullanılan Marks’tan mülhem daha sonra Avrupa sosyolojisinin geliştirmiş olduğu sınıf kategorileri Türkiye’de mevcut değil. Hiçbir kanıt bulamıyoruz. Bizim araştırmamızda bunların sonucu olarak ortaya çıkan siyasal davranış da yok. Bunun üzerine ben 2010’dan itibaren tarihçilerin yazdıklarını biraz daha ciddi okumaya başladım. Halil İnalçık’ın 1963’te yayınlamış olduğu bir makalede ilginç bir sınıf tanımını gördüm. Diyor ki makalede: "Osmanlı da iki sınıf vardı. Biri her türlü gücü elinde bulunduran, vergi vermeyen, üretimde bulunmayan, eğer görevi gereği değilse askerlik yapmayan bir üst sınıf. Buna İlmıyeyi de dahil ediyorum ve askeri diyorum. Bir askeri sınıf. İki; üretim yapan, çalışan, vergi ödeyen, savaşa gidip özellikle öne sürülüp kolay ölen geniş kitleler. Burada reaya

diyorum." iki sınıf, başka bir şey yok... Zaten Türkiye’de hiçbir zaman bir aristokrasi olmadı. Osmanlı imparatorluğu, aristokrasiye müsaade etmemiştir, bizde bir üst sınıf yoktur. Üst sınıf olmadığı için o üst sınıfla kapışmış olan burjuva veya orta sınıf da yoktur, anlamı da yoktur. Böyle bir sınıf yok... Bu şekilde bakarsanız özellikle kent yoksulu geniş kitleler ve profesyonel meslek sahibi olmuş, eğitilmiş, işi olan, gücü olan, becerisi olan bir başka sınıf, iki sınıf Türkiye. Bugünkü sınıf yapımız bu iki sınıftan ibarettir. Benim şahsi kanaatim ve önerim bu. Yayınladım da basıldı birkaç kere; hem makale olarak hakemli dergide hem de aynı zamanda kitapta. Dolayısıyla bir miktar meslektaşların didiklemesinden geçmiş bir kavram.

Üçüncüsü, siyasal parti tutma. Bu biliyorsunuz 1908’den itibaren güçlü bir şekilde ortaya çıkmıştır. Önce ilk kurulan parti Ahrar Fırkasıdır. Bu fazla yaşamamıştır, hemen arkasından Hürriyet ve İtilaf, onun karşısında da İttihat ve Terakki. Dolayısıyla iki partili bir yaşantı, bütün Osmanlı coğrafyasında olmasa bile Türkiye’ye kalmış olan coğrafyada etkili bir başlangıç yapmıştır. Bu, Cumhuriyet Halk Partisi ve karşıtları olarak yakın zamana kadar devam etmiştir ve Cumhuriyet Halk Partisi, İttihat ve Terakki’nin bir nevi devamıdır. Onun dışında gelenler de Hürriyet ve İtilaf; temel itibarıyla arkada geniş bir siyasal İslamcı kitle ve onun önünde bir liberal liderlik örgütlenmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Aynı yapı da bugüne kadar gelmiş bulunmaktadır bu. Bu şekilde bir yapı insanları çok küçük yaştan itibaren belli siyasal partileri tutmaya yöneltmişlerdir. Şu anda Türkiye’de neredeyse toplumun dörtte üçü bir siyasal partiyi tuttuğunu ifade ediyor. Ha sıkı mı tutuyor dersiniz, o biraz düşük. Yine bizim tahminler verilerden yüzde 40 civarı filan, 35-40 sıkı sıkıya parti tutan kimse. Dolayısıyla parti tutma

olgusu son derece yaygın ve bu parti tutmayı da buradaki kültürel özellikler derinden etkiliyor. Etnik Kürt veya etnik Türk olarak kendini görmek, aynı zamanda Sünni mutekit veya seküler olarak görmek bu hangi partiyi tuttuğunuzu yakından ilgilendiren temel unsurlar. Bunu da bulabilmek mümkün bizim verilerde, onu da ortaya koydum. Soru olursa, ayrıntısını isterseniz onu da gösteririm.

Ondan sonra ideolojik bir ayırım özellikle 1960'lardan itibaren güncel hale geldi sol-sağ ekseninde. Bunun tam neye tekabül ettiğini bilmiyoruz ama seçmene sorarsanız; sol-sağ diye böyle bir cetvel var; 10 en sağ, 1 en solu gösteriyor. Sen kendini nereye koyarsın dersiniz, bir yere koyun. Yüzde 85 90'ı koyuyor, yüzde 10 15 bilmiyorum diyor. Dolayısıyla onun da nasıl dağıldığı üç aşağı beş yukarı biliyoruz ve onun da hangi değerlerle nasıl ilişkili olduğu hakkında bir iki tane meslektaşımızın yayınları çıktı yakın zamanlarda. Oralardan tahmin ettiğimiz gibi, bunun Avrupa'daki gibi sosyoekonomik değil kültürel bir özelliği yansıttığı da görülüyor.

Onun ötesinde seçmenin ekonomik gelişmelerden nasıl etkilendiği, ki bu siyasi parti tutmaktan filan o kadar bağımsız da değil bizim verilerin söylediği doğruysa. Bu değerlendirmeye göre ya geriye doğru bakarak hükümetin yaptığı uygulamaların etkisi altında; hükümetin uygulamaları iyi derse ona oy veriyor, kötü derse başka partilere bakmaya başlıyor veya hiç oy vermiyor. Bir de ileriye dönük beklentiler var. Onlara bakmak suretiyle kendisini bu şekilde yönlendirebiliyor. Bunun ötesinde konjonktürel olaylar; şiddet, dehşet, terör yahut deprem yahut sel felaketi, savaş... Böyle şeyler seçmenin tabii belli bir konjonktürde düşüncesini etkileyip belli bir yöne doğru kaymasını, bu değerlerin bir kısmını bir kenara atarak daha çok can güvenliğini ön plana getirip oy vermesini sağlayabiliyor. Dolayısıyla biraz karmaşık bir manzara ortaya çıkıyor.

Şimdi temel itibariyle 2018'e sadece hızlıca değineceğim. 2018'deki tahminimiz -bunlar tahmindir- Türkiye'nin yüzde 18.9'u -burada 2.7'lik bir hata payımız var artı-eksi- Kürt yüzde 19. Geri kalanı kendisini daha ziyade Türklükle bağlantılı olarak görüyor. Alevi, Sünni ve siyasi İslam olarak gayet güzel üç ayırabiliyorsunuz dini özelliklerini ve yönelimlerini. Ayrıca insanlara sorarsanız, "şu anda bir işte çalışıyor musunuz" diye ve çalışmıyorum diyenlere, "daha önce herhangi bir işte çalıştınız mı" diye sorarsanız, 2018 itibariyle yüzde 40 hayatı boyunca kazanç karşılığı hiçbir işte çalışmadığını beyan ediyor. Bunun dörtte üç kadarı kadın tahmin edebileceğiniz gibi. Ortalama yaşları 55-60 arası. Geri kalanlar erkek, onların da ortalama yaşları 25-30. Yani çok farklı kitle, bunlar bir arada ve en büyük seçmen bloku bizim görebildiğimiz. Bu büyüklükte başka bir blok yok ne köylü var, ne işçi var, ne orta sınıf veya esnaf diyebileceğiniz hiçbirini yok. Bunla boy ölçülebilecek bir başka kategori Türkiye'de şu anda mevcut değil. Ve bunlar -özellikle bunu vermek istedim size- toplumsal statü açısından bir basamak kendilerine sunulursa -en altı bunun 1, en üstü 10- Kendinizi nereye koyuyorsunuz diye sorduğunuzda sadece bu kişiler -bütün herkese değil- bu kişilerin yüzde 8 kadarı 2010'da kendini en üst 4 basamağa koyuyor 2010'da. 2018'de bu dörde katlanmış, yüzde 32. Yani bu kitle müthiş bir şekilde sınıf atlamış buluyor, statü atlamış buluyor. Kendisini çok üst statüye gelmiş, Türkiye'nin eliti, yönetim üst kademesi filan olarak gören bir noktada. Bu, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin en büyük başarısıdır. Dikkatinizi çekeyim, bu kitleden 2018'de %56

oranında oy aldığı tahmin ediliyor. Orada da yüzde 40'ın 40'ı oraya oy vermedi, 56'sı bizim hesaplayabildiğimiz kadarıyla oy veriyor. Çok büyük; başka bu kadar yüksek oy alabilen bir parti yok, yakında da bir parti yok.

Bu da parti tutma ile ilgili veriler söylediğim gibi; daha çok Adalet ve Kalkınma Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi. Gördüğünüz gibi diğer partilerde yoğun değil. Bunlar da zaman itibarıyla belli bir yüksekliğe ulaşmış durumda. Ama bu kolay değişebilecek bir şey, o kadar çok üzerinde durulacak bir husus değil, ona da dikkat edelim.

Sol-sağ eğilimi, demin de bahsetmiş olduğum gibi. Kişileri ve partileri koymalarını istediğimizde 2018'de Türkiye'nin en aşırı sol partisi HDP, en aşırı sağ partisi AKP. Bunların arasında HDP'nin hemen yanında CHP var halkın gözünde, AKP'nin hemen yanında MHP var. Diğer partiler ise bunların daha solunda, sağında, ortaya yakın gibi görülüyor ve seçmenin önemli bir kısmı bu çerçeveye içerisinde ayrılmış durumda. Bu 2015 sonuçları, bu da 2018; 2018 seçimine gittiğimizde 5 seçmenden 1'i kendisini aşırı sağa koymaktaydı. Onu yüzde 7,5 civarında bir seçmen takip ediyor, bir de yüzde 11-12 gibi. Bu üçünü toplarsanız temel itibarıyla, üç seçmenden biri aşırı sağda ve bunların bulunduğu bölgede en sağ parti Adalet ve Kalkınma Partisi. Onun hemen yanında da MHP var, en solda CHP var, onun hemen yanında daha HDP var. Seçmen gözünde böyle. Onun için "HDP ile CHP aynı yerededir" filan diye konuşuyorlar, bilerek konuşuyorlar. Bir bildikleri var. Esasında bunlar pek örtüşen partiler değil, Türk-Kürt olarak ayrılıyorlar. Veriler de bunu gösteriyor ama seçmen gözünde benzer pozisyondaymış gibi gözükmekte. Siyasiler de bildiği için siyasî iletişimde bunu gayet iyi kullanmakta ve çok iyi sövmürmekte hiç şüphesiz. Öbür ikisi de birbirine çok yakın, doğal bir müttefik olarak görülüyorlar.

Ekonomik bakımdan konusunu hızlı geçeceğim. Süremi biliyorum çok fazla suistimal etmemem lazım. 2018'de seçmenin yüzde 40'ı "iyi durumdayız iktisadi bakımdan, Türkiye iyi durumda izlenen politikalarla" diyordu, yüzde 44 kötü diyordu. Ailenin durumu ise itibarıyla yine yüzde 40 küsur "iyi durumdayız, ailemiz iyi durumda" diyordu. Şahsen ne durumdasınız dediğiniz zaman, yine yüzde 39-40 civarı iyi durumdaydı. Bu koşullarda seçime gittiler.

Önümüzdeki 1 yıl beklentisi; daha kötü olacak diyen yüzde 35 daha iyi olacak diyen yüzde 40. O tarihte Türkiye için beklenti, yine benzer şekilde aynı kalacak diyenlerin yüzde 23'ü bulunduğunu görüyorsunuz. Yüzde 40 küsur "iyi olacak" diye bir beklenti içinde ve o ortamda seçime gidiyorsunuz. Aynı şekilde hayatınızdan memnun musunuz dediğiniz zaman ne memnun ne değil kategorisini bir kenara bırakırsanız yüzde 60 civarı nüfusun "hayatımdan memnunum" diyor 2018'de ve aynı zamanda "demokrasinin işleyişinden memnun musunuz" dediğiniz zaman yüzde 50 "memnunum" diyor. Yüzde 50 Türkiye'nin demokrasi olduğunu varsayıyor, demokrasinin çalışmasından da memnun olduğunu söylüyor. Yani Alice Harikalar Diyarında, öyle bir ortamda seçime gitmiş durumdayız. Daha ilginç demokrasiyle yönetilmeyen bir ülkede yaşama sorusu var. Sizin için demokratik şekilde yönetilen bir ülkede yaşamak ne derece önemlidir dediğiniz zaman, yüzde 92 "çok önemlidir ve çok önemlidir" diyor. Yüzde 92 demokrasi dışına çıkmayı kabul etmeyen bir kitle var. Ya bunlar başka yerde yaşıyorlar ya ben başka yerde yaşıyorum. Böyle bir durumdayız yani. Öğrenme eğrisi deniyor

buna, öğrenme eğrisi bir hayli yatay. 2017 de rejim değişmiş, sultanizme geçmişiz, demokrasi bitmiş, adamlar demokrasiden bahsediyorlar. Hayırlı uğurlu olsun... Ve günlük tartışma konuları bir miktar önem taşıyor. Bunu 2015 için gösterdim. Kasım’da bakın nasıl değişmiş durumda. Kasım seçimlerinde Haziran seçimlerine nazaran terör birinci sıraya gelmiş durumda daha önce işsizlik birinci sıradayken ve 2015 7 Aralık seçimi Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ilk kazanamadığı seçim. 7 Haziran 2015'te kazanamamıştır seçimi; kaybetmemiştir ama kazanamamıştır. 2018'e geldiğimizde ise terörde çok geriye düşmüş durumda, üçüncü sırada. Birinci önemi olan ekonomik meseleler diğer konuların hiçbirinin önemi yok. Bakın yolsuzluğun hiçbir önemi yok, 0.8... Adalet, özgürlük, af, ahlak... Bunlar Türkiye'nin gündeminde değil hiçbirisi ve bu çerçeveye içerisinde baktığınız zaman hem siyasi parti tercihleri açısından bakarsanız, hem diğer değişkenler açısından bakarsanız gördüğünüz gibi Adalet ve Kalkınma Partisi hem kendisini tutan kişilerden oy alıyor, hem kent yoksullarından ciddi ölçüde oy alıyor, sağ ideolojiden oluyor, ekonominin iyi olduğu düşünenlerden oy alıyor. Cumhuriyet Halk Partisi daha çok sekülerlerden oy alıyor. Parti tutma önemli Cumhuriyet Halk Partisi için de, aynı zamanda ideolojik olarak da solda olanlardan ayrılıyor. MHP sadece parti tutanlardan oy alıyor, zaten küçük bir kitle. İYİ Parti hem ekonomik bakımdan iyi durumda olmadığını düşünenlerden oy alıyor hem de daha ziyade seküler bir kesimden. HDP de çok büyük ölçüde etnik bir parti, büyük ölçüde Kürtlerden oy alıyor. Onun dışında ideolojik olarak sol; sağcı Kürtler bunlara oy vermemiş. Yani dindar Kürtlerden pek oy almamış gibi gözüküyor.

ersin kalaycıoğlu

Adalet, özgürlük, af, ahlak...
Bunlar Türkiye'nin gündeminde değil hiçbirisi ve bu çerçeveye içerisinde baktığınız zaman hem siyasi parti tercihleri açısından bakarsanız, hem diğer değişkenler açısından bakarsanız gördüğünüz gibi Adalet ve Kalkınma Partisi hem kendisini tutan kişilerden oy alıyor, hem kent yoksullarından ciddi ölçüde oy alıyor, sağ ideolojiden oluyor, ekonominin iyi olduğu düşünenlerden oy alıyor.

Partiyi çıkarırsanız, Adalet ve Kalkınma Partisi daha çok dindar bir parti, sekülerlerden pek oy almıyor. Kent yoksullardan oy alıyor. İdeolojik olarak sağda ve ekonomik bakımdan iyi olduğunu düşünenlerden oy alıyor. Cumhuriyet Halk Partisi de daha çok Türklerden, Türk etnik grubundan oy alıyor. Seküler ve aynı zamanda ideolojik olarak solda ve ekonominin iyi gitmediğini düşünenlerden oy alıyor. MHP ise özellikle kent yoksullardan oy almıyor. Tam tersine kentte işi gücü olanlardan oy alıyor ve kendi partisini tutanlardan oy alıyor. İYİ Parti seküler bir parti görüntüsünde, aynı zamanda ekonominin iyi olmadığını düşündüklerinden oy alıyor ve HDP'nin manzarası da aynı.

Dolayısıyla sonuç olarak; seçmenin dikkat ettiği hususlardan bir tanesi kendisiyle siyasiler arasındaki özel oy ve takası ilişkisi, bu son derece önemli. Oy karşılığında ekonomik yarar beklentisi fevkalade önemli, etkin şekilde kullanılıyor. Bunun çeşitli örneklerini gördük, deprem dolayısıyla tekrar görüyoruz. Kimlik, özellikle tüm değerlerin kaynağı rolünü oynuyor. Çocuklukta oluşuyor, parti tutma da 10-11 yaşlarında oluşmaya başlayan bir olay. Siyaset

ersin kalaycıoğlu

Kimlik, özellikle tüm değerlerin kaynağı rolünü oynuyor. Çocuklukta oluyor, parti tutma da 10-11 yaşlarında oluşmaya başlayan bir olay. Siyaset hakkında hemen hemen hiçbir şey bilmediği halde geniş bir kitle 10, 11, 12 yaşlarında, ilkokul son sınıftayken parti tuttuğunu ifade edebiliyor.

hakkında hemen hemen hiçbir şey bilmediği halde geniş bir kitle 10, 11, 12 yaşlarında, ilkokul son sınıftayken parti tuttuğunu ifade edebiliyor. En azından 80'lerde ifade edilebiliyordu, ondan sonra bir daha bize bu araştırmayı yaptırmadılar. Ali Yaşar Sarıbay ile beraber yapmıştık o zaman. Muhafazakâr değerler son derece yaygın, toplumda popüler kültür gayet sığ bir kişiler arası güvene sahip. Düşük bir toplumsal hoşgörü düzeyi var. Düşük düzeyde dernekleşme söz konusu. Türkiye'de ancak yüzde 10 dernekleşmiş durumda, yüzde 90'ın herhangi bir dernekle ilişkisi yok, en azından bize söylenenler doğruysa. Yaygın şekilde yabancı düşmanlığı var, zenofobi; şovenizm var, ırkçılık var, özellikle antisemitizm. Otoriterlik ve anomi bir hayli yaygın görüntüye sahip ve bu toplumsal yapının siyasal beklentisi güçlü ve otokrat olan bir lider tarafından

yönetilmek beklentisidir. Dünyada nerede çıkartırsan bu yapı aynı sonucu üretmektedir, bizde de aynı sonucu üretiyor. Dolayısıyla bizdeki muhafazakâr yapının temel bir sonucu.

Bu ortamlarda siyasal parti tutma olmuşsa anlamlı ve güçsüz duygular haline dönüşüyor. Özellikle çoğunlukçu seçim sistemlerinde çatışmacı bir yapıyı destekliyor, koruyor, güçlendiriyor. Yine çoğunlukçu seçim kurallarının uygulandığı yerlerde yüzde 40 civarındaki bir blok, son derece önemli bir şekilde bu sistemin çatışmacı bir istikrar yapısına sahip olmasını sağlayabilen bir yapı ve öyle devam ediyor. 2017 Anayasa değişikliğiyle birlikte de halkın doğrudan doğruya temsilcisi ve tercihi olduğu ve halkın her istediğini yapmaya yetkili ve etkili olduğu iddiasına dayanan popülist bir liderlik ruhuyla hareket eden bir siyasal rejim ortaya çıkabilmiş durumdadır. Bu milli iradenin kişiselleştirilmiş gücünü temsil eden tekil bir beyin kişisel takdirine dayalı olarak kurum ve kural tanımayan bir hükümet etme uygulamasına geçiş anlamını taşıyor ve onun içinde yaşıyoruz bugün temel itibariyle.

Sonuçta kent yoksullarının egemen olduğu ve bunların en büyük kitleyi oluşturduğu ve sultanizm rejimi altında yönetildikleri ve bunun için onu desteklemeye yatkın oldukları bir yapıda kişisel, şahsi takdirle karar vererek hareket eden bir siyasal liderden ibaret bir sistem bugün Türkiye'nin rejime olarak yerleşmiş bulunmaktadır ve bu tür siyasal rejimlerde seçim kazanmak çok büyük yararlar, kaybetmek ise çok büyük zararlara neden olmaktadır. Onun için çok zor bir seçime giriyoruz, fevkalade zor bir seçime giriyoruz. Bu sıfır toplamda oyun ve böyle bir ortamda aynı zamanda çatışma bir erdem ama uzlaşma ise zafiyet olarak algılandığından dolayı, uzlaşmaya dayalı bir rejim olan demokrasiye geçiş hiç de kolay olmayacak gibi gözüküyor. Ve bu ortamın doğal siyasal vatandaşı, lideri alkışlamak özgürlüğüne ve ödevine sahip olan bir vatandaştır, onun dışında başka bir ödevi ve hakkı bulunmamaktadır. Böyle bir ortam, seçim ortamı fevkalade zorlu bir seçim ortamıdır. Seçmen ne derece aymıştır onu bilmiyorum, onu genç meslektaşlarıma bırakayım, onlar bu konuyla bizi aydınlatsınlar. Çok çok teşekkür ederim.

ibrahim uslu - Herkese selamlarımı, saygılarımı iletiyorum. Şu saatte şey sizi çok yormadan biraz daha pratik ve önümüzdeki seçimde seçmen davranışını, daha doğrusu seçim sonuçlarını seçmen profilleri üzerinde ya da tipolojileri üzerinde ben biraz yorumlarda bulunmaya çalışacağım. Hocam detaylı anlattı, o yüzden çok detaya girmeyeceğim.

Şu an hali hazırdaki partilerin seçmen yapılarına ve önümüzdeki seçimlerde bunların seçim sonuçları üzerinde nasıl etkileri olabileceğine baktığımızda, burada benim gördüğüm 4 tane kritik seçmen profili var. Bunlardan birincisi sadık seçmenler, bunlar kendi içerisinde tipler ayrılıyor. İkincisi, rasyonel seçmenler; hocam da bunlardan bahsetmişti biraz önce. Üçüncüsü, genç seçmenler ve dördüncüsü de negatif partizanlık dediğim benim, daha doğrusu uluslararası literatürün de negatif partizanlık dediği bir başka davranış biçimi.

Şimdi bu 4 seçmen profili ya da tipolojisi farklı reaksiyonlar gösteriyor, farklı faktörlerden etkileniyor; oy verme motivasyonları farklı ve farklı partilerde daha çok konsantre oluyor. Siyaset biliminin de araştırmacıların da aslında yapmaya çalıştığı şey, seçmen davranışlarını anlamaya çalışıyoruz. Siyaset biliminin doğduğu günden bu tarafa bir bilim olarak, seçmen davranışı ve seçmen tercihleri ve seçmen davranışını belirleyen faktörler önemli bir soru işareti tabii. Bu üstüne üstlük dönem dönem de değişiyor. O yüzden bunun üzerinde sürekli konuşmak bizim her zaman yaptığımız bir şey. Belki ortalama bir siyasete ilgili insan için bunlar sıkıcı olsa bile, biz mecburen bu seçmen davranışlarını, sizlerin davranışlarını aslında anlamaya çalışıyoruz, hepimizin davranışlarını anlamaya çalışıyoruz.

Birinci kitle sadık seçmenler; hocam biraz önce bahsetti yüzde 40'lar civarında ama zannediyorum sadece sadık seçmen, yani siyaset bilimi literatüründe sadık seçmen olarak nitelendirilen grubu tarif etmedi. Biraz daha bu halk arasında kemik seçmen denen, her durumda parti tercihini değiştirmeyecek falan kitleden bahsetti. Sadık seçmenler dediğinizde, yani literatüre göre sadık seçmen en az iki seçimde arka arkaya aynı partiye oy veren ve kendini bir parti kimliğiyle tanımlayan, sorduğunuz zaman AKP'liyim, CHP'liyim falan diye parti kimliği ya da kendini tanımlayan kitle demek. Bu kitle önceden yüzde 70-80 aralığındaydı. Fakat özellikle bu 2018'den sonra, ittifak sisteminin doğmasından sonra ve bu genç seçmenlerin devreye girmesinden sonra ve şehirleşmenin etkisiyle azalmaya başladı, yüzde 70'lerin altına indi. Tam olarak yüzde kaç? Bunu anlamak çok zor. Niye çok zor? Çünkü biraz sonra bahsedeceğim; önceden partiye sadakat olurdu, şimdi bir de ittifaka sadakat çıktı. Partiye sadık değil ama ittifaka sadık. Partiye niye sadık değil? Çünkü zaten kendi partisi diyor ki, "bana verme şuna oy ver, ortağım oyu ver, onunla ortak liste girdik" diyor falan. Adam istese bile zaten kendi partisine oy veremiyor. Bir ittifak sadakati falan çıktı, o yüzden de hangi partinin seçmeni falan, oralarda biraz işler

ibrahim uslu

4 tane kritik seçmen profili var. Bunlardan birincisi sadık seçmenler, bunlar kendi içerisinde tipler ayrılıyor. İkincisi, rasyonel seçmenler; hocam da bunlardan bahsetmişti biraz önce. Üçüncüsü, genç seçmenler ve dördüncüsü de negatif partizanlık dediğim benim, daha doğrusu uluslararası literatürün de negatif partizanlık dediği bir başka davranış biçimi.

karışıyor ama yüzde 70'lerin altına indi artık bu, onu biliyoruz. Bu ittifak sistemi seçmen sadakatini azaltan bir işlev görüyor. Mesela İYİ Parti'nin sadık seçmeni yok. Yani çünkü niye? Arka arkaya 2 kere kendi adıyla seçime girmediği için, daha önce bir kere girdi 2018 seçimlerinde ve 2019'da İYİ Parti yoktu, sadece belli illerde vardı. Onun dışında İYİ Parti olmadığı için, İYİ Parti'nin sadık seçmen kitlesinden falan bahsedemiyoruz. Şimdi kilometreyi sıfırlamış olarak yeniden, eğer o da tamamen bütün illerde kendi listeleriyle yarışa girecek olursa yeniden bir seçmen kitlesi olacak. Diğer yeni kurulan partilerin bir seçmen kitlesi olmayacak. Onların oy oranlarını, seçmen profillerini anca araştırmalardan falan göreceğiz. Ama zaten o seçmen grubu diyelim ki DEVA'ya, Gelecek'e oy vermeyecekse eğer milletvekili seçimlerinde bu şey ittifakla girilecekse, ortak listeyle girilecekse biz aslında... Yani son seçimde hangi partiye oy verdin? "DEVA'ya oy verdim" ve DEVA seçmeninin profilini falan çıkaramayacağız. Çünkü "son seçimde CHP'ye oy verdim diyecek ya da İYİ Parti'ye oy verdim" diyecek "ama aslında gönlünden geçen DEVA'ydı falan..." İşler orada biraz daha karışıyor. Yani bu ittifak sistemi ve araştırmacılar açısından da siyaset bilimciler açısından da bir zorluk yaratıyor.

Sadık seçmenlerin sadakatlerinin farklı farklı noktaları olabiliyor. Bunlardan birincisi partiye sadakat. Amerikan sisteminde yahut İngiltere'de sisteminde falan partiye sadakati çok daha rahat ölçümleyebiliyorsunuz. Niye? İşte her bir parti zaten yüzyılı aşmış partiler ve onların bir sadık seçmen kitleleri var. Hatta bu Amerikan seçimlerinde falan görürsünüz; bir işte mavi eyaletler var, kırmızı eyaletler var, bir de swing eyaletler var falan. Zaten seçim sonucunu da o kaygan eyaletler belirliyor, onun dışında zaten değişmiyor. Biliyorsunuz ezberle yani oradan Cumhuriyetçiler önde çıkacak ya da bütün delegeleri onlar alacak ya da öbür tarafta Demokratlar alacak, onlar biliniyor. Ama Türkiye'de buna uyan, bu tanıma uyan bir tek parti var CHP. CHP'nin bir sadık parti seçmen kitlesi var. Lider değişse de politikalar değişse de falan bu kitle çok fazla etkilenmiyor. O yüzden belli bir aralık içerisinde hareket ediyor. Kemal Bey uzun zamandır o hani camdan tavanı kırmaya çalışıyor. Biraz limitler dolayısıyla CHP'nin oylarını sosyolojik bariyerler tarafından ya da faktörler tarafından belirleniyor. Ama CHP'nin bir sadık seçmen kitlesi var. Politikalarından bağımsız olarak, liderinden bağımsız olarak,

adayından bağımsız olarak, seçimde yürüttüğü kampanyadan bağımsız olarak CHP'ye oy veren bir kitle var.

Lidere sadakat var. Mesela AK Parti seçmenleri böyle seçmenler. Parti ile ilgilenmiyorlar aslında, adaylarla da ilgilenmiyorlar. Onlar sadece lidere bakıyorlar ve lidere göre oy veriyorlar. O yüzden parti önemli değil ama lider önemli. Bu lider kültürü özellikle Gezi olaylarıyla birlikte AK Parti'de iyice güçlendirildi. O "yedirmeyiz" sloganıyla ve Reisçilik diye bir şey ortaya çıktı, o güne kadar yoktu aslında bu. O günden sonra bu AK Parti'nin içindeki tartışma, Davutoğlu'cular-Reisçiler ayrışması bunu iyice besledi. Sonra Davutoğlu tasfiye edildikten sonra artık AK Parti'de kalan herkes zaten Reisçi olmuştu. O yüzden lidere sadık seçmen kitlesi AK Parti'de söz konusu.

Bir ideolojiye sadakat var. Onlar da genel başkanıyla, partinin adıyla, adaylarla falan ilgilenmiyor. Bunlar daha çok iki partide odaklanıyor Türkiye'de: HDP ve MHP. Burada da HDP ile MHP birbirine yakın düşüyor yani ideoloji partisi olması hasebiyle. Bir de ittifak seçmenleri var. Dediğim gibi bunların partisini ölçemiyorsunuz ama o ittifakın seçmeni ve ittifak kimi gösterirse, kimi aday çıkarırsa falan ona oy veriyor.

Şimdi bu sadık seçmenler; tıpkı özel sektörde, pazarlama sektöründe falan olduğu gibi pazarlama sektörü de uzun zaman sadık müşteri yaratmaya çalıştı. Fakat bir süre sonra bu hem seçeneklerin artması hem eğitim hem şehirleşme hem tüketim kültürü ve o rasyonel tercih kültürünün değişmesiyle birlikte firmalar bu sadık müşteri yaratma konusunda ciddi sorunlar yaşamaya başladılar. Pazarlama sektörüyle ilgilenenler beni daha iyi anlayacaktır. Bu şeye baktığınızda varsayımları vardı özel sektörün. Yani kaliteli ürün üretirsem, müşterim sadık olur diye bir varsayım. O zaman ilk önce reklamla başladı. İyi reklamımı yaparsam, beni tanırlarsa ürünümü alırlar, reklamcılık gelişti. Fakat sonra herkes reklam yapmaya başladı, yok bir yerden ayrılmak lazım. Ürün kalitesini ayrışalım dediler, ürün kalitesinde ayrışmaya çalıştılar. İşte bu kalite kontrol çemberleri, kalite yönetim sistemleri falan ondan sonra çok çıktı. Kalite ile ayrılmak istedi, herkes onu yaptı. Bu sefer markalaşma geldi, herkes markalaşıyor. Olmadı müşteriyle daha yakınlaşalım. Nasıl yapalım? Müşteri ilişkileri yönetimi, CRM falan, büyük yatırımlar, veri tabanları... Günün birinde bizim doğum tarihimiz, evlilik yıldönümümüz, kaç çocuğumuz falan filan. Onları aldılar, çiçekler yollamaya başladılar, müşteriyi tanımaya çalıştılar. Fakat şimdi ne yaparlarsa yapsınlar müşteri sadakatini gerçekleştirmek kolay olmuyor firmalar açısından. Yani üründen memnun, büyük marka, hiçbir şikâyeti yok, müşteri memnuniyeti tavan, kalite yerinde, prestijli falan filan ama hiç arka arkaya iki kere aynı cep telefonunu alan var mı diye ben bazen sorarım. Büyük çoğunluk mesela birden fazla marka alıyor. Niye? Bir doğru deneyeyim diye. Yani marka sadakati olanlar var elbette ki.

ibrahim uslu

CHP'nin bir sadık parti seçmen kitlesi var. Lider değişse de politikalar değişse de falan bu kitle çok fazla etkilenmiyor.

Bir ideolojiye sadakat var. Onlar da genel başkanıyla, partinin adıyla, adaylarla falan ilgilenmiyor. Bunlar daha çok iki partide odaklanıyor Türkiye'de: HDP ve MHP.

Benzer bir şey partiler için de geçerli. İşte çok çalışan siyasetçi hep oy alır. Çok çalışıyorsunuz, oy vermiyor, bir sürü yerel seçimde mesela böyle şeyler yaşanıyor. Adam karınca gibi belediye başkanı, seçmen onu değiştirmek istiyor, vermiyor. Ben defalarca şahit olmuşumdur; vatandaş memnuniyeti çok yüksek siyasetçi, milletvekili falan ya da parti; vermeyeceğim diyor bu sefer de. Niye? Bir yerden kafayı takmış, değiştirmek istiyor, aslında belki değişim iradesi daha güçlü. Şimdi bu sadık seçmen üretmek partiler açısından da tıpkı pazarlama sektöründe şirketler açısından olduğu gibi önemli bir sorun haline gelmeye başladı. O yüzden de bu popülist liderler en sonunda anlatacağım bu negatif partizanlığı kullanmaya başladılar. Yani ötekinden nefret ettirmek suretiyle kendine sadık tutmaya çalışıyor. Bir korku yayarak kendine sadık tutmaya çalışıyor. O yüzden musadık seçmenler evet, önümüzdeki seçimlerin elbette bütün seçimlerde olduğu gibi önemli belirleyicilerden biri olacak. Fakat eskisi kadar artık seçim sonuçlarını belirlemedi ki güçleri çok yüksek değil. Hâlâ yüksek ama o kadar da yüksek değil.

İkinci grup, bu bizim literatürümüze ya da bizim Türkiye’de en fazla ihmal edilen grup bence; bu rasyonel seçmenler ya da dünyadaki yeni adıyla bağımsız seçmenler. Buna dönem dönem işte yüzergezer seçmen deniyordu *floate water* ya da *swing water* falan deniyordu, kaygan seçmenler falan. Yani bunların temel özellikleri ne? Kendilerini bir parti kimliğiyle tanımlamıyorlar, her seçimde rasyonel gerekçelerle; yani bakıyor politikalarına, programlarına, adaylarına ve sayesinde kendisine ne vadettiğine ve ona göre parti tercihini yapıyor. Şimdi bu niye Türkiye’de çok önemli? Hatırlayacaksınız, Türkiye’de bir kararsız seçmen fenomeni var. Ben buna şey uzun zamandır itiraz ediyorum. Sektörden biri çıkıp, "birinci parti kararsızlar, bugün seçim olsa kararsızlar kazanıyor" falan. Onun üzerinden bir sürü siyasal analizi yapılır Türkiye’de. İktidara yakın olanlar, "bakın seçmen bizden kopuyor ama muhalefete de gitmiyor, kararsız havuzunda duruyor" diyor. Muhalefet suçlanıyor, "siz beceremiyorsunuz, bir kararsız seçmeni tavlayamadınız, adamlar oradan koptu bu açıkta duruyor, rafta duruyor da size gelmiyor" falan diye.

ibrahim uslu

Rasyonel analiz yapıyorlar, iyi eğitilmişler ve şu an 4 seçmenden biri benim hesaplamalarına göre bir bağımsız seçmen profiline sahip. Bu ittifak süreci de seçmenlerin bağımsız seçmen haline gelmesini iyice teşvik etti. Çünkü artık insanlar, özellikle bu 40 yaş altındaki seçmenler benim gördüğüm bağımsız seçmen davranışları eğilimleri göstermekte çok daha kararlılar ve o sayı artıyor.

Ama kavram yanlış. Yani aslında onlar kararsız seçmen falan değil, bağımsız seçmen. Şimdi bu bağımsız seçmen realitesi son Amerikan seçimlerinde falan da çok tartışıldı. Hatta Trump'ın fark yemesinde bağımsız seçmenlerin blok olarak neredeyse Biden'ı desteklemesinin rolü olduğuna dair çok sayıda değerlendirme de çıktı. Yani öyle midir, değil midir? O ayrı bir tartışma ama böyle çok sayıda yorum yapıldı. Özellikle swing state dedikleri yerlerde bağımsız seçmenlerin Biden'ın kazanmasında önemli rolü olduğu söylendi. Bunların sayısı Türkiye’de de çoğalıyor. Özelliklerine baktığınızda 40 yaşın altındalar, metropollerde yaşıyorlar, iyi eğitilmişler ve ortalamanın üzerinde gelire sahipler. Şimdi bu kitle önceden farkında bile değildik, yüzer gezer seçmen diyorduk, kararsız seçmen diyorduk, son günde karar verecekler

falan. Son güne kadar bunlara yatırım yapıyordu. Fakat sonra süreç içerisinde bunları analiz ettikçe gördük ki, böyle kolay kolay tanımlanabilen bir seçmen kitlesi değil. Rasyonel analiz yapıyorlar, iyi eğitimliler ve şu an 4 seçmenden biri benim hesaplamalarına göre bir bağımsız seçmen profiline sahip. Bu ittifak süreci de seçmenlerin bağımsız seçmen haline gelmesini iyice teşvik etti. Çünkü artık insanlar, özellikle bu 40 yaş altındaki seçmenler benim gördüğüm bağımsız seçmen davranışları eğilimleri göstermekte çok daha kararlılar ve o sayı artıyor. Benim gördüğüm, önümüzdeki süreçte partiler açısından en büyük sorun bu bağımsız seçmenleri ikna etmek olacak.

Genç seçmenler; bu Z kuşağı falan büyük tartışmalar yaşandı biliyorsunuz. Hatta 6 milyon seçmen sandığa gidecek, bütün dengeleri değiştirecek. Şimdi burada genç seçmenden kasıt ilk kez oy kullanan seçmen mi, 18-24 yaş arası mı, -yani 25 yaşına kadar olan seçmen mi, 29 yaşına kadar olan seçmen mi, yoksa 30-40 yaşına kadar olan seçmen mi? Bence tartışılır. Orada bir tartışma veya en azından benim zihnimde bir tartışma var. Sedat Peker'den ilhamla söylemiyorum bunu ama bütün araştırma verileri onu gösteriyor; 40 yaş altındaki seçmen de 40 yaş üstündeki seçmenin davranışlarında gerçekten gözle görülür farklılıklar söz konusu. Bu şey aşağıya doğru indikçe, hakikaten ortalamadan farklılaşıyor. O yüzden ben genç seçmen diye bu 40 yaş altını, bağımsız seçmenlerin de yoğun olduğu grubu genel olarak almayı, daha daralttığımızda da 29 yaş altını almayı daha doğru buluyorum. O yüzden sadece Z kuşağı falan değil, biraz daha geniş bir aralıkta genç seçmenleri değerlendirmek lazım. 40 yaş altını baz alacak olursanız, seçmenin yaklaşık yüzde 50'sine tekabül ediyor. Şimdi bu niye önemli? Genç parti politikalarını belirlemek açısından, genç seçmen deyince gidip 18-24 yaşa odaklanıyorlar. Orada ama çok geniş bir aralığı ihmal ediyor partiler. Oysaki esas kitle benim gördüğüm Türkiye'de dedim ya yüzde seçmenin yüzde 50'si aşağı yukarı 40 yaş altındaki kitle ve oraya ulaşmak, 18-24'e ulaşmaktan biraz daha kolay. Niye? Çünkü 25'ten sonra bu seçmenlerin siyasete ilgisi artmaya başlıyor, politikayı takip ediyorlar, iletişim kanallarını, haber kanallarını takip ediyorlar. 18-24 çok spesifik bir grup ve onlara ulaşmak bir taraftan çok kolay, bir taraftan çok zor; etkileyemiyorsunuz çünkü.

Son olarak bu negatif partizanlık. Dedim ya, sadık seçmen kitlesi üretemeyince -popülizmin insanoğluna kötü bıraktığı en kötü miraslarından biri bu- karşı taraftan nefret ettirmek. Şimdi sadık seçmen kitlesi üretmek için bir taraftan da bir vatandaş memnuniyeti yaratmanız gerekiyor. Sizin başarılı olmanız gerekiyor ki, seçmen gelsin bir dahaki sefer size oy versin. Ama böyle bir vatandaş rızası ya da memnuniyeti üretemiyorsanız ve onların da oyunu almak istiyorsanız ne yapacaksınız? Çözümü buldular, karşı taraftan nefret ettiriyorsunuz. Karşı taraftan nefret ettiğinde, o zaman onlar iktidara gelmesin diye gelip size oy veriyor. Bu stratejik oy verme

ibrahim uslu

Sizin başarılı olmanız gerekiyor ki, seçmen gelsin bir dahaki sefer size oy versin. Ama böyle bir vatandaş rızası ya da memnuniyeti üretemiyorsanız ve onların da oyunu almak istiyorsanız ne yapacaksınız? Çözümü buldular, karşı taraftan nefret ettiriyorsunuz. Karşı taraftan nefret ettiğinde, o zaman onlar iktidara gelmesin diye gelip size oy veriyor.

davranışından biraz daha farklı bir şey. Çünkü stratejik oy verme davranışında karşı taraftan nefret etme, ona düşmanlık besleme, ona kızma, öfke duyma, bilmem ne falan gibi patolojik reaksiyonlar yok. Burada, bu var. Bu mesela iki önceki Amerikan seçimlerinde işte "Demokrat adaya ya da Cumhuriyetçi adaya çok kızgıyım, öfkeliyim" diyen Amerikan seçmenlerinin oranı yüzde 30-40 aralığındayken, son seçimde bu yüzde 70'lerin üzerine çıktı. Yani "öfkeliyim, kızgıyım, nefret ediyorum vesaire" falan diye.

Türkiye’de bu konuda en azından ben kişisel olarak bir çalışma yürütmedim bu negatif partizanlığın etkisi. Fakat öyle birkaç deneme yapmıştım ben. Yani niye bütün o bu ekonomik krize, bilmem başarısızlığa falan rağmen hâlâ AK Parti'nin oyları azalmıyor falan sorusunun yanıtı biraz da bu negatif partizanlık yatıyor. Çünkü uzun zamandır bu kutuplaşmayı, sadece kutuplaşmanın ötesine geçip karşı tarafı şeytanlaştırmaya döndüğünden bu tarafa -ki 2017 referandumuyla birlikte başladı- bu negatif partizanlık benim gördüğüm Türk siyaseti üzerinde etkili olmaya başladı. Ekonomi, iktidarın performansı, vatandaşın kamu hizmetlerinden memnuniyet seviyesi falana baktığınızda normalde AK Parti'nin bu oy oranlarına çıkamaması

ibrahim uslu

Negatif partizanlığın ben önümüzdeki süreçte, yani eğer bu dönem kapanıp yeni bir dönem açılmazsa -önümüzdeki 14 Mayıs ya da 18 Haziran seçimlerinde ya da tarihini bilmediğimiz bir vakitte yapılacak seçimlerde- bu negatif partizanlığın Türkiye'deki seçmen davranışlarını ya da seçim sonuçlarını etkileyecek en önemli faktörlerden biri olduğunu düşünüyorum.

AK Parti'nin başarılı olduğu dönemlerde kendi seçmeninden 10 üzerinden 7-8 arasında not alırdı. Bu, bundan 1,5 yıl önce en sona düştüğümüzde 5'e düşmüştü kendi seçmeninde. Tüm seçimde AK Parti başarılı olduğu dönemlerde 2013-2014'lere kadar 10 üzerinden 5 alırdı. Şimdi bu notu bundan 1,5-2 yıl öncesinde 3'e düşmüş durumda. Şimdi ortalamada 3, kendi seçmeninden 5 alan bir partinin oy oranlarına bakıyorsunuz; hâlâ iktidar için en büyük parti ve iktidar içinde başa gürşen partilerden biri pozisyonunu koruyor. Burada bu negatif seçmen realitesinin ben önemli olduğunu düşünüyorum. Negatif partizanlığın ben önümüzdeki süreçte, yani eğer bu dönem kapanıp yeni bir dönem açılmazsa -önümüzdeki 14 Mayıs ya da 18 Haziran seçimlerinde ya da tarihini bilmediğimiz bir vakitte yapılacak seçimlerde- bu negatif partizanlığın Türkiye'deki seçmen davranışlarını ya da seçim sonuçlarını etkileyecek

en önemli faktörlerden biri olduğunu düşünüyorum. İktidar da bunun farkına vardığından bu tarafa şeytanlaştırma, kriminalize etme... Önce ötekileştirdi, itibarını sarstı, sonra "biz ve öteki", "biz ve diğerleri" falan ayırımını yaptı. Arkasından yavaş yavaş kriminalize etti, "terörü destekliyor" falan. En sonunda şeytanlaştırıldı ve mesela bu yakın zamana kadar, bundan 4-5 ay öncesine kadar açıkça hiçbir zaman Sayın Cumhurbaşkanı şey dememişti: "Bu 6 partinin tamamı da terörü destekliyor" dememişti. O aşamayı da geçti, "6 partinin tamamı terörü destekliyor biliyorsunuz" dedi 6'lı Masa'ya. Önceden sadece CHP için, HDP'yi falan ima yollu; artık açıkça "bunlar teröre destek veren partiler" dendi. "Zaten kökü dışarıda, Soros'un çocukları vesaire" falan. Yani artık şeytanlaştırıldı. O yüzden benim gördüğüm bu zaman zaman sokaklarda rastladığımız ve anlamakta zorlandığımız bir seçmen kitlesi var. Yani "çok yoksulum,

geçinemiyorum, perişanım, ilaçlarımı alamıyorum, evin kirasını ödeyemiyorum, çocuğu okula harçlıksız gönderiyorum, kuru ekmekle gönderiyorum" diyen ebeveynler, sonra hangi parti oy vereceksiniz dediğinde "tabii ki AK Parti; yansa da yıkılsa da, batsa da AK Parti" falan diyen seçmenlerin biraz dibine indiğimizde de bu negatif partizanlığın önemli etkileri olduğunu düşünüyorum. O yüzden bu negatif partizanlık benim gördüğüm hem popülizmin hem de Türkiye'de Cumhur İttifakı'nın önemli inovasyonlarından biri siyasette. Zararlı bir inovasyon tabii ki ama önümüzdeki süreçte seçmen davranışlarını anlamak açısından bize yol gösterici olacak bir kavram. Teşekkür ederim.

aylin aktükün - Derya aslında sizde araştırmalarda kararsızları dağıtmayı sevmiyorsunuz değil mi? Siz onları bağımsız diye mi düşünüyorsunuz?

ersin kalaycıoğlu - Yani onların özel olarak analiz edilmesi gerek diye düşünüyorum. Teşekkür ederim.

derya kömürcü - Öncelikle şunu söylemek istiyorum; bu kadar acının, üzüntünün, öfkenin olduğu, bu hislerin olduğu bir yerde sakın sakın konuşmak çok kolay değil açıkçası. Yani tamam sakınleşelim ama öfkemizi de yitirmeyelim diye düşünüyorum bir yandan, onu vurgulamak istedim.

Ben en son 12 yıl önce İktisatçılar Haftasında konuşmuşum. Gelmeden önce baktım oturumun başlığı neydi diye. Muhalefetini arayan Türkiye'ymiş. Şimdi aradan 12 yıl geçmiş, seçime doğru gidiyoruz. Yani yine burada saatler boyunca muhalefet üzerine konuşsak, konuşuruz. O gün de Cumhuriyet Halk Partisi üzerine işte birtakım açmazları ve imkânları üzerine uzun uzun

konuşmuştuk. Ama bence bugün burada biz yeni bir şeyden de bahsedebiliriz. Yani hani muhalefetini arayan Türkiye değil de belki de yeni iktidarını arayan bir Türkiye'den, böyle bir olasılıktan da bahsediyor olabiliriz diye düşünüyorum. Tam da o yüzden bugün biraz burada bu yaptığımız araştırmalardan yola çıkarak önümüzdeki seçime doğru - seçim 14 Mayıs'ta mı yapılır, yoksa 18 Haziran'da mı yapılır bilmiyorum- ama bence ertelenmesinin normal koşullarda olasılığı yok ama neyin normal olduğunu da artık yitirmiş durumdayız- giderken seçmen eğilimlerini biraz analiz etmek, bu eğilimleri belirleyen, bunlar üzerinde etkili olan faktörler neler? Ve tabii yani birçoğunuzun da merak ettiği

şey, aslında bütün bu analizlerden önümüzdeki seçime dair ne tür çıkarımlar yapabiliriz, nasıl bir seçim sonucuyla karşılaşabiliriz? Yani bunlar üzerine biraz konuşmak istiyorum.

Benim tabii iki şapkam var. Yani bir yandan akademisyenim, siyaset bilimciyim, üniversitede çalıştım, ihraç edildim, 6 yıldır uzaktayım falan ama bir siyaset bilimci gözüyle birtakım rakamları anlamaya çalışıyorum, sorular oluşturmaya çalışıyorum. Ama bir diğer şapkam da artık bir kamuoyu araştırmacısıyım. Yöneylem Araştırma'da Genel Koordinatör olarak çalışıyorum ve bugün bahsedeceğim şeyler de ağırlıklı olarak bizim 2 yılı aşkın süredir Yöneylem Araştırma'da her ay düzenli olarak yaptığımız Türkiye Siyaset Paneli Araştırmalarından çıkan bulgular ve oradaki genel trendin aslında bize ne gösterdiği ile ilgili olacak diyebilirim.

derya kömürcü

Türkiye'de siyasal alan o kadar daralmış durumda ki, insanların kendi hayatlarını iyileştirmek için, yani en genel anlamıyla siyaset yapabilmek için yapabilecekleri şeyler o kadar baskılanmış durumda ki -bu geleneksel olarak da böyleydi, tarihsel olarak da böyleydi belki bu topraklarda ama- bugün geldiğimiz noktada artık siyasal alan o kadar daralmış durumda ki, herkes siyasal katılımın bir aracı olarak oy kullanmayı çok önemsiyor.

Şimdi oturumumuzun başlığı Türkiye'de seçmen olmak ya; Türkiye'de seçmen olmak dendiğinde benim aklımda beliren ilk düşünce, Türkiye'de seçmen olmak çok önemli. Yani Türkiye'de oy kullanmak çok önemli. Türkiye'de herkesin oyu çok kıymetli. Bu neden böyle diye düşünüyorum. Yani neden Türkiye mesela diğer ülkelerle kıyaslandığında katılım oranı bu kadar yüksek bir ülke? Yani bunu biraz anlamaya çalışıyorum. Bu arada bir parantez açayım; önümüzdeki seçimde ben katılım oranının bir miktar düşebileceğini düşünüyorum. Yani sadece deprem nedeniyle ortaya çıkan nüfus hareketliliğinden dolayı değil, aynı zamanda iktidarın kaybettiği oyların, AKP ve MHP'den vazgeçme eğiliminde olan seçmenlerin bir kısmının en azından alternatif partiler bulamadıkları için sandığa gitmeme eğiliminde olabileceklerini düşünüyorum. Bu yüzden katılım önümüzdeki seçimde bir miktar daha düşük olabilir. Parantezi kapatayım. Türkiye'de seçime

katılım oranları yüzde 85, 86, 88; bu aralıklarda çok yüksek rakamlar. Neden böyle olduğunu düşündüğümde, yani acaba Türkiye'de demokrasi çok iyi işliyor, çok sağlıklı bir demokrasimiz var da o yüzden hani seçimler bir bayram havasında geçiyor, herkes koşa koşa oy kullanmaya gidiyor bu yüzden mi diye düşünüyorum. Aslında tam tersi. Türkiye'de siyasal alan o kadar daralmış durumda ki, insanların kendi hayatlarını iyileştirmek için, yani en genel anlamıyla siyaset yapabilmek için yapabilecekleri şeyler o kadar baskılanmış durumda ki -bu geleneksel olarak da böyleydi, tarihsel olarak da böyleydi belki bu topraklarda ama- bugün geldiğimiz noktada artık siyasal alan o kadar daralmış durumda ki, herkes siyasal katılımın bir aracı olarak oy kullanmayı çok önemsiyor. Eğer hayatlarında bir şeyi değiştirebileceklerse seçmenler bunu oy vererek yapabileceklerine inanıyorlar. Yani bugün işte milli güvenlik gerekçesiyle grevlerin yasaklandığı bir ülkede yaşıyoruz. En basit basın açıklaması teşebbüslerinin göz altılarla sonuçlandırıldığı bir ülkede yaşıyoruz. İnsanların bazı şeyleri değiştirmek için imza vermekten bile

çekindikleri bir ortamda yaşıyoruz. Öyle olunca tabii ki seçmen olmak benim gözümde Türkiye’de çok geniş halk kesimleri için -belli örgütlü kesimleri dışarıda bırakarak söylüyorum- aslında yegâne siyasi katılım yolu ve bu yüzden çok önemli. Herkes oyunun boşa gitmemesini, bir işe yaraması istiyor. Orada da tabii iki eğilim var aslında. Yani bir yanda önümüzdeki seçimde oyunu kullanarak değişimin bir parçası olmak isteyenlerle, yine önümüzdeki seçimde oyunu kullanarak statükoyu devam ettirmek ya da var olanı devam ettirmek isteyenler arasında da bir mücadele olduğu belki söylenebilir.

Peki, bizim araştırmalarımızda söylememiz gereken, beklenen şeylerden birisi tabii işte bu değişimle statükonun mücadelesinde kim galip gelecek sorusu. Biz her ay araştırmalarımızı açıklarken en merak edilen sorulardan birisi, önümüzdeki pazar seçim olsa grafiğinin sonuçları. Yani o sorunun sonuçları; kim birinci parti olacak, yüzde kaç oy alacak, ikinci parti nedir falan. Ben her seferinde şunu özellikle vurguluyorum: Biz kesinlikle bir seçim sonucu açıklamıyoruz. Biz araştırmamızın yapıldığı tarih aralığındaki Türkiye seçmen evrenini yansıtan örneklemin sonuçlarını bir projeksiyon yapıyoruz ve o ana ait bir fotoğrafı anlatıyoruz. Şimdi bugün de benim bahsedeceğim belli bulgular hem en son araştırmamızın bulguları olarak değerlendirilebilir, hem de iki yıla yayılan uzun bir süreçteki tekrar eden, tekrarlanarak test edilen sonuçlar olarak değerlendirilebilir.

Burada baktığınızda ben her ay aslında bu önümüzdeki pazar sorusundan daha çok 3 soru var ve o 3 soruyu merak ediyorum, o 3 sorunun yanıtını merak ediyorum Türkiye’de siyasi ortamı anlayabilmek için. Bunlardan birisi, Türkiye nasıl yönetiliyor sorusu. İkincisi, seçmenlerin nasıl bir sistemle yönetilmek istediği; yani cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini mi yoksa parlamenter sistemi mi tercih ettikleri. Üçüncüsü de karşısındaki bir adaydan bağımsız olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan’a oy verip vermeyeceklerine yönelik yanıtladı.

Şimdi ben bu üçünü birden analiz ettiğimde, aslında neredeyse bir yılı aşkın bir süredir; örneğin 22-24 ay önce farklı sonuçlar elde ediyorduk ama son bir yıldır neredeyse istisnasız bir şekilde çok net muhalefet tarafında %55 civarında bir konsolidasyon olduğunu görüyorum. Yani Türkiye nasıl yönetiliyor diye sordüğümüzde, ortalamaya vurduğunuzda yüzde 55’lik bir seçmen kümesi Türkiye’nin kötü yönetildiğini düşünüyor. Bunun yüzde 60’ın üstüne çıktığını da gördük ama hiç yüzde 50’nin altına düşüğünü görmedik. Belki kötü yönetiliyor sözünden daha etkileyici olan, iyi yönetildiğini düşünenler hiç yüzde 30’u geçmedi son 12 ayda baktığınızda yüzde 25-28 aralığında seyreden bir rakam. Bu, ciddi bir eleştiri olduğunu gösteriyor toplumda iktidara yönelik. Bunun sonucu, peki yani bu eleştiri Türkiye’nin kötü yönetilmesi neyle ilgili diye analiz etmeye çalıştığımızda da açıkçası bugün içinde bulunduğumuz tek adam rejiminin, cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi adı verilen bu sistemin doğrudan bununla bir ilişkisi olduğunu düşünüyor seçmenler.

derya kömürcü

Türkiye nasıl yönetiliyor diye sordüğümüzde, ortalamaya vurduğunuzda yüzde 55’lik bir seçmen kümesi Türkiye’nin kötü yönetildiğini düşünüyor.

Çünkü "parlamenter sistem mi, cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi mi" diye sorduğumuzda, seçmenlerin üçte ikisi parlamenter sistemi tercih ediyorlar. Dolayısıyla çok net bir şekilde Türkiye'nin kötü yönetilmesi ile var olan tek adam rejimi arasında bir ilişki olduğu görülüyor. Bu ilişkinin devamında da bu sistemin yürütücüsü ve uygulayıcısı olan Cumhurbaşkanı Erdoğan'a yönelik bir tepki olduğu görülüyor. Yani şimdi evet AKP belli bir düzeyde oylarını koruyor, Cumhurbaşkanı Erdoğan belli bir düzeyde oylarını koruyor ama artık yüzde 50'yi bulmanın çok uzağında görünüyor. Yani asla oy vermeyeceğim diyenler yüzde 55 seviyesinde. Bazen bu yüzde 58'e kadar çıkıyor ama hiç yüzde 52'nin altına düştüğünü görmedim. Bu çok ciddi bir Erdoğan karşıtı cephe olduğunu gösteriyor. Bu tabii ki seçimin kazanılması anlamına gelmez. Seçimin kazanabilmesi için o yüzde 50'nin oy vereceği bir karşı adayın, bir cumhurbaşkanı adayının olmasını gerekli kılar. Oraya geleceğim zaten, ondan bahsedeceğim.

"Cumhurbaşkanı Erdoğan'a kesinlikle oy veririm" diyenler yüzde 35-38 aralığında seyrediyor. 10 puanlık da bir "kararsız, oy kullanmayacağım" diyen seçmen var. Yani bu son 12 ay içinde bu tablonun neredeyse çok ciddi şekilde değişmediğini söyleyebilirim. Bu önemli. Yani bu, şu açıdan önemli: Normal koşullarda yapılacak bir cumhurbaşkanlığı seçiminde muhalefetin arkasında duracağı bir ortak aday belirlenebilmesi ve bunun HDP'nin de desteğini alabilmesi durumunda seçimin, cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk turda muhalefet tarafından kazanma olasılığı hiç az değil. Hatta ben artık biraz daha umutlu ve açık konuşmak gerektiğini düşünüyorum. Yani normal koşullarda, normal koşullarda diyoruz ya, şimdi aday kim olursa olsun, zaten anormal koşullarda yapılacak bir seçimde hangi isim olursa olsun o da kaybedecektir zaten. Yani o yüzden şimdi biliyoruz ki çok ciddi ihtimalle Kemal Kılıçdaroğlu 6'lı Masa tarafından Cumhurbaşkanı adayı olarak ilan edilebilir. O yüzden de hepinizin aklından geçen, zaman zaman sorulan, bana da sıklıkla sorulan "Kılıçdaroğlu kazanabilir mi" sorusuna yanıt vermek istiyorum: Kazanabilir. Yani eğer arkasında 6 parti ciddi şekilde durursa, seçmen eğilimleri şu anda kazanabileceğini gösteriyor. Birebir sorduğumuzda da, yani "Erdoğan-Kılıçdaroğlu arasındaki bir yarışta kimi tercih edersiniz" diye sorduğumuzda da ne zaman 6'lı Masada bir tartışma, yalpalama yaşansa Kılıçdaroğlu'nun oyu bir miktar düşüyor ama Erdoğan'ın oyu artmıyor. Onun haricinde de arkasında daha güçlü bir şekilde durduklarında, en son rakamlar yanılmıyorsam 5 puan kadar önünde görünüyor. Evet, orada bir kararsız kitle var; bu kitlenin içinde azımsanmayacak oranda geçmişte Erdoğan'a oy vermiş, geçmişte Adalet ve Kalkınma Partisi'ne oy vermiş seçmenler var. Ama bunların kaçınılmaz bir biçimde geri döneceklerine dair elimizde bir veri yok. Hatta kararsızım diyen bu insanlara yakın hissettiği parti, asla oy vermem dediği parti ya da cumhurbaşkanlığı seçiminde işte Erdoğan'ın oy potansiyeli ile ilgili sorduğumuz sorularda verdiği yanıtlara baktığımda, evet belki bu insanlar gidip muhalefetin adayı için oy verme eğiliminde olmayabilirler ama sandığa gitmeme ya da en azından var olan sistemi desteklememe eğiliminde oldukları görünüyor. Önümüzdeki seçim bence seçmenin zihninde de bizim zihnimizde de büyük ölçüde de cumhurbaşkanlığı seçimiyle ilgili bir seçim. Yani aslında bir tür referandum; "Erdoğan gitsin mi kalsın mı"nın oylanacağı ya da bu rejim devam etsin mi etmesin minin oylanacağı bir seçim. Öncelikli olarak herkes buraya kitlenmiş durumda ve buna dair bir öngöründe bulunuyorum. Söylüyorum işte; yani eğer seçimi ilk turda HDP'nin de destek verebileceği bir biçimde kurgulayabilirse muhalefet, ilk turda bu

seçimi kazanabilir. Ama çok az konuştuğumuz ve aslında çok önemli olan bir nokta, parlamento nasıl oluşacak? Parlamentodaki dengeler nasıl oluşacak? Bu çok önemli. Bu zaten cumhurbaşkanlığı seçimi ilk turda sonuçlanmazsa ikinci turdaki sonuçları da etkileyebilecek bir şey. Çünkü muhalefet bize ne diyor? Ben bu sistemi değiştireceğim diyor. Parlamenter sistemi güçlendirilmiş parlamenter sistemi geri getireceğim diyor. Ülkeyi yönetebilirim, istikrarlı bir şekilde yönetebilirim diyor.

Ama eğer, yani bizim ölçümlerimizde de gördüğümüz kadarıyla Meclis'te Cumhur İttifakı'yla Millet İttifakı birbirine çok yakın rakamlarda milletvekili çıkarır ve Anayasa değişikliğini referanduma götürmek, hatta bazen yasa yapabilmek için Millet İttifakı HDP'nin desteğine mahkûm duruma gelirse ilk turda, yani ilk tur sırasındaki milletvekilliği seçimlerinde ve cumhurbaşkanı seçim ikinci tura kalırsa, seçmenler yeniden istikrara ve güçlü lidere yönelme eğilimine girebilirler. Türkiye'de seçmenin en korktuğu şeylerden birisi bu kadar kaygı içinde yaşarken en korktuğu şeylerden birisi istikrarsızlık, ülkenin yönetilemez hale gelmesi. Türkiye çok ciddi anlamda vatandaşlarının borçlu olduğu bir ülke ve bu borçluluk hissi; yani bugün enflasyon yüzde 80 iken yarın yüzde 180 olabilir ve ben ne yaparım hissi iki hafta içinde insanların tercihlerini etkileyebilir, değiştirebilir. O yüzden bence muhalefete, 6'lı masaya, özellikle İYİ Parti ve CHP'ye çok çok çok çok önemli bir rol düşüyor bu konuda.

derya kömürcü

Türkiye'de seçmenin en korktuğu şeylerden birisi bu kadar kaygı içinde yaşarken en korktuğu şeylerden birisi istikrarsızlık, ülkenin yönetilemez hale gelmesi.

Meclis çoğunluğu, peki Meclis çoğunluğunu kim elde edecek? Nasıl görünüyor tablo diye bahsedecek olursam, yani bunu mesela Türkiye'deki genel oy oranlarına bakarak tespit etmemiz çok zor. Yani bir parti yüzde 32 oy alacak, şu kadar milletvekili çıkarır; bir parti yüzde 25 oy alacak, şu kadar milletvekili çıkarır; böyle ölçülmez aslında bu. Yani bunu Türkiye'nin 81 ilindeki 87 seçim çevresinde özel, o illere ait örneklerle çalışıp, oralardaki oy oranları üzerinden milletvekili hesabı yapmak gerekir. Biz yaklaşık 10 ay kadar önce yaptık böyle bir çalışmayı 87 seçim çevresinde. Orada gördüğüm şey- yaklaşık bir yıl geçti ama yine de bir fikir veriyor bence-Cumhur İttifakı ile Millet İttifakı'nın birbirine çok yakın 260-270 civarında milletvekili çıkarabileceği, geri kalan 70 kadar milletvekillinin de HDP ya da Emek-Özgürlük İttifakı tarafından kazanılacağı görünüyor. Bu tablo tabii yani muhalefetin iddia ettiği şeyleri gerçekleştirebilmesi açısından çok mümkün gözüküyor. O anlamda belki orada ortak cumhurbaşkanı adayı kim olacak tartışmalarının ötesinde, nerelerde ortak listeler yapıp milletvekili sayımızı artırabiliriz çalışmasını yapmak daha mantıklı olacaktır diye düşünüyorum.

Tam da bu bağlamda şimdi hocalarımın da biraz önce bahsettiği konulara belki geldik. Çok sıklıkla karşı karşıya kaldığım sorulardan birisi, ya bu kadar şey olup biterken, ekonomi bu durumdayken, ülke yönetilemez haldeyken, devletin yönetim kapasitesi bu kadar gerilemişken nasıl oluyor da AKP hâlâ bu kadar oy alıyor? Bunu anlayabiliriz aslında, bu çok zor değil. Çünkü Türkiye'de hâlâ kutuplaşma hüküm sürmeye devam ediyor. Siz bunu ne kadar ortadan kaldırmak için helalleşme söylemleri vesaire gündeme getirirseniz getirin, bunun bu kadar hızlı

bir şekilde ortadan kalkması çok mümkün değil. Ama hemen bu noktada bir parantez daha açayım, şunu söyleyeyim. Evet, kutuplaşma hüküm sürüyor ama kutuplaşmanın taraflarından bugün çoğunlukta olan muhalefet, onu da belirtmemiz gerekiyor. Yani bundan 10-15 yıl önce Erdoğan bu işte negatif partizanlık üzerine kurduğu stratejisi, kutuplaşma stratejisi, kendi yüzde 50'sini konsolide etme stratejisi seçimler kazandırdı ona. Ama bugün geldiğimiz noktada yüzde 50'nin üzerinde konsolide olmuş tarafın aslında bu rejim değişsin diyenler olduğunu ve Erdoğan'ı hâlâ destekleyenlerin de yüzde 35-40 aralığında seyrettiğini görüyoruz. Ama orada kalmaya devam ediyor bu insanlar. Neden devam ediyorlar? Hocalarımın anlattığı şeyler; yani şimdi her ay değil, belli aralıklarla aslında ölçmeye çalıştığımız bir şey, partilerin çekirdek ve sadık seçmen oranlarını tespit etmeye çalışıyoruz. Çekirdekten kastettiğim şey şu: Yer yarılsa, dünya yıkılsa asla o partiye oy vermekten vazgeçmem diyen bir çekirdek kitlesi var partilerin. Bunu Adalet ve Kalkınma Partisi özelinde işte 6 ayda bir sürekli ölçüyoruz, en az 4 kere ölçmüşüzdür ve yüzde 15'in altına düşmüyor. Yani yüzde 15, dünya yansa ben vazgeçmem Adalet ve Kalkınma Partisi'nden diyor. Bunun yanında bir de hocamın söylediği sadık seçmenler var. Yani geçmişte bu partiye oy vermiş, önümüzdeki seçimde oy vermeye devam eden ama işte asla vazgeçmem de demeyen ama işte bütün tercihleriyle yine de sadık kalmaya devam eden ve bunu da yüzde 10 civarında ölçüyoruz, 9-10 aralığında. Yani yaklaşık yüzde 25 gibi bir Adalet ve Kalkınma Partisi seçmeni bu deprem de olsa, başka bir şey de olsa biz o sandıktan yine bu partiyi destekliyor şekilde çıktığını göreceğiz. Ne zamana kadar? Belki iktidar değişene kadar, belki iktidardan bu parti düşene kadar, belki bütün bu kimlik siyasetinin yerine daha ekonomik, sosyal etkenleri konuşabilene kadar.

derya kömürcü

Türkiye'nin geçtiğimiz yılda ekonomik durumu kötü oldu diyenler yüzde 75'in hiç altına düşmedi. İyi oldu diyenler yüzde 10' hiç geçmedi. Önümüzdeki yıl, yani bu yıl bu kadar kötüyse önümüzdeki yıl nasıl olur diye sordüğümüzde, yüzde 60 "daha da kötü olacak" diyor. İyi olacak diyenler, yüzde 25'e yakın.

Ersin Hocam 4 tane çok önemli sorudan bahsetti, 2018'deki verileri söyledi. Ben de 2021-2022'deki verileri söylemeye çalışayım. Şimdi 3 ayda bir şu 4 soruyu soruyoruz: Sizce Türkiye'nin ekonomik durumu geçtiğimiz yıl nasıl oldu? Gelecek yıl nasıl olur? Sizin hane halkı, ailenizin durumu geçtiğimiz yıl nasıl oldu? Önümüzdeki yıl nasıl olacak? Niye bunu soruyoruz? Çünkü seçmenler geçmişe dönük deneyimleri olumsuz olarak olsa iktidarı cezalandırabilirler ya da gelecek beklentileri çok umutsuzsa iktidarı cezalandırabilirler ya da tersiyse iktidarı ödüllendirebilirler, destekleyebilirdi. Şimdi oranlar dramatik. Yani Türkiye'nin geçtiğimiz yılda ekonomik durumu kötü oldu diyenler yüzde 75'in hiç altına düşmedi. İyi oldu diyenler yüzde 10' hiç geçmedi. Önümüzdeki yıl, yani bu yıl bu kadar kötüyse önümüzdeki yıl nasıl olur diye sordüğümüzde, yüzde 60 "daha da kötü olacak" diyor. İyi olacak diyenler, yüzde 25'e

yakın falan. Bu tablo ekonomik oy verme davranışına göre, ülkeye göre bakacak olursak iktidar partisinin siliniyor olması gerekir ya da sizin birey olarak gelecekle ilgili beklentileriniz ya da geçmişte yaşadığınız şey nedir diye baktığımızda da yüzde 60 "geçen sene benim ailem için ekonomik durumu daha kötüleşti" diyor. Yüzde 50'si de "önümüzdeki yıl daha da kötü olacak"

diyor. Böyle bir umutsuzluk, kararsızlık ortamında biz hâlâ iktidar partisinin oy kaybettiğini ama belli bir seviyenin de altına düşmediğini görüyoruz.

Burada şu soru geliyor aklımıza: Bu seçmenlerin oy davranışını etkileyen temel motivasyonlar neler? Yani oy davranışı üzerinde etkili olan, belirleyici olan faktörler neler? Bu zor bir soru. Yani bunu böyle sıralayıp alt alta dünya görüşü, lider, ekonomik durum, aile, sosyal çevre vesaire diye yazdığınızda ve birini seçmesini istediğinizde, aslında hata yapmış oluyoruz. Çünkü hiçbirimizin oy davranışı tek bir faktör tarafından belirlenmiyor. Bunlar birbirleriyle eklemlenen şeyler; aile bir yandan, sosyal çevre bir yandan, ekonomik durum bir yandan vesaire. Ama yine de vatandaş neye meylediyor, neye göre hareket ediyor? Buna bakmaya çalıştığımızda, daha mesela açık uçlu olarak sorduğumuzda ya da en son şöyle bir şey yaptım. Bunları tek tek sordum bu etkenleri ve 1'den 5'e göre derecelendirmelerini istediğimde, en güçlü etkinin lider olduğu görünüyor. En etkili şeylerden birisi lider ama mesela Cumhuriyet Halk Partilerinde böyle değil. Hemen arkasından dünya görüşü geliyor, ideoloji geliyor, onun arkasından ekonomik durumuma göre oy veririm diyenler geliyor. Ve özel olarak Adalet ve Kalkınma Partisi'ne ve MHP'ye oy vermeye devam eden seçmenleri analiz ettiğimizde, bunlar hani sadık ve çelik çekirdeğe doğru geri çekildiler ya, tam da bu yüzden mesela "ekonomik durumuma göre oy veririm" diyenler son derece az orada. Ama dini inanç, aile, dünya görüşü, lider bunlar için çok belirleyici görülüyor. Tam da bu yüzden bunları değiştirmek çok kolay değil, çok mümkün değil.

Bitirirken hemen deprem sonrasına dair birkaç şey söylemek istiyorum. Hepimiz ortadaki durumu görüyoruz, iktidarın yetersizliklerini vesaire görüyoruz ama en açıkçası ben buradan çok siyasi anlamda radikal sonuçlar çıkabileceğinden emin değilim. Yani bu tersi de değil, umutsuzluktan da bahsetmiyorum ama bugünkü geldiği noktada iktidarı destekleyenler, yani o geriye doğru çekilmiş yüzde 25-30'luk çelik çekirdeğin bu tür meselelerde çok radikal tavır değişiklikleri sergileyeceğini düşünmüyorum. Daha bugün başladık yeni araştırmamıza, tabii ki görmek gerekir sonuçlarını. Ama yani işte "bittiler, bu iş bitti" falan gibi bir tablo olmadığını da ne yazık ki belirtmek isterim. Teşekkür ederim.

aylin aktükün - Bu oturumda çok soru olacaktır diye düşünüyorum ama ben başlayabilir miyim? Dünyada da böyle felaketler oluyor. Bunlar oya nasıl etki ediyor? Bizimki kadar kayıp olmuyor aslında baktığınızda. Geçen bir yayında izlemiştim; 9.1 zannedersen Şili'de mi bir yerde olmuştu, 540 kişi mi, öyle bir şey ölmüş ve baya bir tepki çıkmıştı. Bizde şu anda bilmiyoruz rakamları ama çok yüksek olduğu kesin ve hâlâ net bir şekilde mesela şunu diyemiyoruz: Öyle mi olur, yani seçim sonucunda gene mi verirler falan gibi bir şey diyemiyoruz. Size onu soracağım hocam.

ibrahim uslu - Şimdi biz de çalışmayı tamamladık kendi çalışmamızı ve Ocak ayı ile Şubat ayı arasında bir fark görmedik. Yani seçmen eğilimleri bu arada dikkate değer bir farklılaşma göstermiyor. Demek ki depremin ilk etkileri iktidar aleyhine çok fazla olmamış. Hatta bu arada iktidar bazı iyi şeyler yapmayı da başarmış kendi adına. İlk 24 saatte depreme ve afet yardım vesaire konusunda seçmen başarısız buluyor. Fakat başından araştırma yaptığımız güne

ibrahim uslu

İlk 24 saatte depreme ve afet yardım vesaire konusunda seçmen başarısız buluyor. Fakat başından araştırma yaptığımız güne kadarki bölümü baz aldığınızda -işte kaç günü yapıyor, 20 gün neyse- o süreçte başarılı bulanlar yüzde 60'ların üzerinde, başarılı oldu diyor.

kadarki bölümü baz aldığınızda -işte kaç günü yapıyor, 20 gün neyse- o süreçte başarılı bulanlar yüzde 60'ların üzerinde, başarılı oldu diyor.

Bu dünyadaki -literatüre baktığınızda da aslında illa deprem anlamında söylemiyorum ama toplumsal şoklardan sonra seçmen birkaç reaksiyon veriyor. Bu neoliberalizmin çöktüğü 2008 küresel ekonomik kriziyle birlikte başlayan bir şey. Şimdi neoliberal iktisat çöktü ve toparlayamadı, işsizlik vesaire, piyasalar dalgalanıyor, ülkeler batıyor falan ve seçmenler bildiğiniz gibi sosyal demokrat partilere yönelmeli diye bekleniyor. Onun karşısındaki partiye, aşırı sağ partilere yöneldiler. Niye? O dönemde işte güvensizlik, güven duygusu, güven arayışı insanları o popülist liderlere, otoriter liderlere yöneltti. Sonra arkasından ikinci bir kriz

dalgası geldi, birincinin tetiklediği bu göçmen krizi. Orada aşırı sağ partiler daha da güçlendiler. Pandemiden sonra artık bunlar rezil olurlar, bir daha insan içine çıkamazlar falan diye düşünülüyordu. Öyle olmadı. Pandemi deneyimi de atlatıldıktan sonra biliyorsunuz İtalya'da aşırı sağ iktidara geldi, İsveç'te aşırı sağ iktidara geldi. Yani aşırı sağ dünyada en son nerede iktidara gelir diye sorsalardı bana, ben İsveç derdim, orada iktidara geldiler, Netenyahu kaybetti, tekrar kazandı. Bolsonaro 10 puan fark yiyecekti tahminlerde, kıl payı foto finiş ile kaybetti. Orban çok rahat kazandı. Bir Trump kaybetti fakat Trump da oy kaybetmedi, aslında oyunu arttırdı bir önceki seçime göre, hatta görevdeki bir Amerikan başkanının bugüne kadar ulaşmış olduğu en yüksek oya ulaştı. Ama karşısında büyük bir ittifak oluştuğu için o şekilde kaybetti.

Dolayısıyla afetlerden, daha doğrusu büyük toplumsal şoklar dan sonra dünyada da aşırı sağcı liderler ve popülist otoriter figürler oy kaybetmiyor. Şimdi Türkiye'de de benzer bir şey yaşandı. Bu tür dönemlerde bu tür psikolojik ciddi araştırmalar, çalışmalar yapılıyor, görülüyor ki insanların; bir, bu güvenlik ihtiyacı, kaygıları, endişelere, bir otoriteye daha hoşgörülü olmasını sağlıyor. Mesela yine bizim araştırmadan paylaşayım: OHAL'i biliyorsunuz muhalefet itiraz etti. Hiç değilse muhalefet seçmeni kadar OHAL'e itirazın gelmesi lazım değil mi? OHAL'i destekleyenler yüzde 81. Niye? Muhalefet seçmeninde bile bu dönemde otoriterleşmeye belli bir tolerans gösteriliyor.

İkinci bir şey, bu dönemde insanlar her şeylerini kaybetme riski ile karşı karşıya olduğunu hissettikleri için, o kaygıyı taşıdıkları için bu dönemde yapılan küçük jestlerin marjinal faydası çok yüksek oluyor. Yani bu çölde kalan birine işte bir bardak su verdiğinizde maddi değeri hiç yok ama inanılmaz bir fayda sağlıyorsunuz. Burada tabii bir şey var, bir süreç var. Yani bu uzun zaman devam ettiğinde bu sefer memnuniyetsizlik hızla artabiliyor. Şunun gibi düşünün: Çölde kalan birine bir bardak su veriyorsunuz, çok mutlu. Ertesi günü yine veriyorsunuz, çok mutlu. Ama bir yıl geçmiş, siz hâlâ adamı çölde tutuyorsunuz ve ona bir bardak su veriyorsanız; adam günün birinde isyan ediyor, yeter artık; bir iyilik yapacaksan beni çölden çıkar, ben ha bire

çölde yaşamaya devam ediyorum. Yani suyum veriyorsun ama yani sonunda çöldeyim diyor. O yüzden sürecin uzamaması lazım. Benim gördüğüm iktidarın bu bir yıl seçim erteleme projesi yapıp, arkasından hızla bundan çark edip 18 Haziran bile değil 14 Mayıs'a geri dönmesinde bunu fark etmelerinin rolü oldu. Çünkü süreç uzarsa, şu an oluşan geçici memnuniyet halinin ve tolerans halinin uzun vadede devam etmeyeceğini düşündüler. O yüzden öne çekiyorlar. Dolayısıyla şu an için dünyada da öyle, Türkiye de öyle; kısa vadede bu toplumsal şoklar bir otoriter yönetimlere ilgiyi arttırıyor ve bundan kısa vadede zarar görmüyorlar.

aylin aktükün - Şimdi buradan hemen şöyle diyeceğim aslında size de. Dünyada aşırı sağcılar geliyor diye siz de daha önce anlatırken bizde de sağ sol kavramından bahsettiniz. Solda CHP-HDP kalıyor dediniz, en sağda AKP kalıyor. Dünyadaki sağ-solla bizimki farklı biraz ama değil mi? Baya bir farklı...

ersin kalaycıoğlu - Efendim şimdi biz sağ-sol ayrımını yaparken seçmene bırakıyoruz. Böyle bir cetvel var, sağdan soldan bahsediliyor. Siz bunu mantıklı görüyorsanız, şöyle bir cetvelimiz var, kendinizi ve siyasi partileri nereye koyarsınız diye soruyoruz. Hangi kritere göre koyuyorsunuz diye sormuyoruz. Öyle bir sorumuz yok. Bilmiyoruz ama arkadaşlarımızdan bu konuda en son Alper Yağcı yayınladı bir makale, daha önce Ali Çarkoğlu bir araştırma yaptı bu konuda, Erdem Aytaç'ın bir çalışması var, Özgür Kemallioğlu'nun var ufak tefek çalışmalar; bu sağ ve sol olarak kendilerini seçenler hangi başka seçmen profili özellikleri gösteriyorlar diye. Daha çok mutekit Sünni olanlar ve aynı zamanda etnik Türk milliyetçisi olanlar kendini aşırı sağa doğru koyuyor, işte Kürtler ve seküler filan gibi olarak düşünülen partileri de aşırı sola doğru koyuyor. Yani bu kültürel bir farklılaşma. Bakın, bunu burada da vurgulamaya çalıştım, İbrahim Bey de bahsetti hani bu negatif kampanya filan. Onun üzerine dayandığı temel şey, Türkiye bir kulturkampf yaşıyor. Almandada, en iyi ifadesini orada buluyor. Yani kültürel bakımdan çok derin, tarihi kökleri olan şekillerde ayrılmış durumdayız. Buna İngilizcede cleavage-ayrık deniyor. Fay hatları filan diye Türkçeye çeviririz, daha rahat anlaşılır. Çok büyük fay hatları var Türkiye'de. Yani Alevi-Sünni olayı 1520'ye kadar gidiyor. O zamandan beri yaşamış ve bizim bir parçamız. Tabii konuşmamda da vurguladım; kültür dediğiniz şey, tarihten bugüne miras kalan ne ise odur. O bize kuşaktan kuşağa, kuşaktan kuşağa, annemiz babamızdan geliyor; bir önceki kuşaktan bize devredilmiş durumda, biz o onu yaşıyoruz. Çok uzun zamandır devredilmiş, gelmiş şeyler var bunun. Yakın tarihte demokrasiyle ilgili demokratik olan, otokratik olan fark yeni bir olay, son derece yeni bir olay. Ama öbürü çok eski ve kolay kolay ortadan kalkabilecek gibi değil, bu şekilde Türkiye altı bloka filan bölünmüş durumda. Ve bu ötekileştirmede kullanılan kavramlara bakın: "Başörtülü bacıma saldırdılar." Burada ne mesajı veriyorsunuz? Mutekit Sünni bir kadın, bu dinsiz, ahlaksız, namussuz laiklerin saldırı alanı oldu. Bölünme bu... "Bunları bırakırsanız size saldıracaklar, her yerde şöyle yapacaklar, böyle yapacaklar..." Bunun üzerinden bir söylem

ersin kalaycıoğlu

Daha çok mutekit Sünni olanlar ve aynı zamanda etnik Türk milliyetçisi olanlar kendini aşırı sağa doğru koyuyor, işte Kürtler ve seküler filan gibi olarak düşünülen partileri de aşırı sola doğru koyuyor. Yani bu kültürel bir farklılaşma.

gidiyor. Bunun altında kulturkampf var, kültür çatışması var, farklı değerler üzerinden çatışma var. Bunu bağdaştırmanız fevkalade zor. Yani bunu örneğin İsviçre bir iç savaştan sonra bağdaştırmış 1859 sonrasında. İç savaş yaşamadan bağdaştırmış ülke var mı? Avrupa'da çok uzun zaman 100 sene, 400 sene din savaşı var Protestan-Katolik. Sonra daha 1925'te Fransız ordusu süngü takarak kiliselere hücum ediyor ve halkı çıkarıyor oradan. 1925'te, çok eski bir tarih değildi; 100 sene önce, çok yakın zamana kadar değil. Yani bu tür adımlardan sonra Katolik Kilisesi ile belli bir el sıkışıyorlar, "siz kendi alanınızda kalacaksınız, biz kendi alanımızda kalacağız" filan. Bizim bunu yapabilme zamanımız yeterli değil; bir, çok yeni bu bize.

İkincisi, bizde birtakım dezavantajlar var. Katolik Fransa bunu yapabiliyor. Çünkü karşısında bir kurum var, papalık. Papalıkla masaya oturup anlaşılıyor. Biz kimle masaya oturacağız? Sünnilerle anlaşacağız, nasıl anlaşacağız? Kiminle anlaşacağız. Diyanet temsil etmiyor ki Sünnileri, bir sürü tarikat... Bizde kilise yoktur. Nasıl ulaşacağız? O zaman boğuşarak uzlaşıyorsunuz. Bu kim bilir kaç kuşak daha devam edecek. Yani boğuşmanın maliyetinin belli hatların içeresine çekilerek birbirinin işine karışmamaya tercih edildiği bir noktada; bu maliyet

ersin kalaycıoğlu

Lider kültürünün özellikleri otokratik bir yapıyı kolaylaştırıyor. Onun için ben başından beri, rahmetli Turgut Özal 1980'lerde "başkanlık sistemi" diye kalktığı günden beri, o da dahil olmak üzere bunu söyleyen herkese gidip anlatmaya çalıştım: Türkiye'de başkanlık sistemi diye bir şey kurup demokrasi içerisinde kalamazsınız.

çok yüksek, biz bu hatların arkasına çekilelim, buna göre bir yaşantı sürdürelim kabulünün yapılacağı noktaya daha gelmedik. Gelebilir miyiz bilmiyorum, gelinebilir mi onu da bilmiyorum. Ama sorunumuz bu ve İsviçre gibi bir yöntemi kullanma imkânımız yok. İsviçre'de bizim uyguladığımız çoğunlukçu çok partili yaşamın tersi uygulanıyor, çoğulculuk uygulanıyor plüralizm. Yani en küçük İtalyan kantonunun bile dışlanmadığı bir şekilde siyasi karar almaya çalışıyorlar. Bizde bugün tam tersine bırakın en küçüğün işin içine girmesi, en büyük muhalefet partisini bile, hatta kendi partisinden içeresindeki en büyük grubu bile takmamayı bir erdem olarak gören bir siyasi liderle karşı karşıyasınız. Bizim bir tek şu andaki cumhurbaşkanı böyle değil, herkes böyle. Geçmişe doğru bakın, böyle bir özellik var burada. Bunun için bizim en büyük kısıtlarımızdan bir tanesi lider kültürü. Lider kültürünün özellikleri otokratik bir yapıyı kolaylaştırıyor. Onun için ben başından beri, rahmetli Turgut Özal

1980'lerde "başkanlık sistemi" diye kalktığı günden beri, o da dahil olmak üzere bunu söyleyen herkese gidip anlatmaya çalıştım: Türkiye'de başkanlık sistemi diye bir şey kurup demokrasi içerisinde kalamazsınız. Başkanlık olur, demokrasi olur; hangisini tercih ederseniz? Nitekim bakın yaptık, bu demokrasi değil ve iyi de yönetilemiyor, bir sürü zafiyeti var, o başka bir konu, onu girmiyorum. Ama böyle bir sorunumuz var ve burada çok ciddi bir lider ve Türkiye'nin seçkin kültürü problemi. Seçkin kültürünü nasıl değiştireceğiz, nasıl dönüştüreceğiz? Çünkü bunları iktidar kullanıyor.

Bir şeye daha değineyim, İbrahim Bey'in son sizin sorunuza verdiği yanıtı karşılık. Popülistler demokrasilerin pekişmiş olduğu yerde iktidara geldikleri vakit kalamıyorlar, çok çabuk gidiyor.

Çünkü iktidarda popülizm yapamıyorsunuz. Yani iktidarda kamu politikası görmek istiyor insanlar. Bizim şimdiki içinde bulunduğumuz durumda, bizim konumumuz o konum değil. Çünkü bizde pekişmiş demokrasi yok, bir. İkincisi, kamu politikası yok. Niye? Çünkü Anayasa madde 8, yürütme kaldırılmış durumda, yürütme cumhurbaşkanından ibaret. Yürütme organımız yok bizim, kişi var, bir kişi, tek, ne derse o... Böyle bir dönemde, böyle bir yapıda kamu politikası üretemezsiniz, istesenez de yapamazsınız. Kişi sabah kalktı, iyi tarafından kalktı, şöyle yapalım dedi. Öğleden sonra bir şeye kafası kızdı, olmaz o, değiştirelim... Böyle politika olur mu? Yapılabilir mi? Şahsi takdir ile politik olmaz, kurumsal olması gerekiyor politikanın. Bakanlık yapacak politikayı ve o yönetecek. Kişi yönetemez.

Ne yapıyoruz? İbrahim Bey'in dediğini yapıyoruz. Günah keçisi seçip ona saldırıyoruz. Politikanız olmazsa yapabileceğiniz tek şey o; günah keçisi bulacaksınız, ona saldıracaksınız, bir şeyler oluyormuş hissi vereceksiniz insanlara ve o şekilde götürecektir gittiği yere kadar. Onun için bu rejimlerin, yani sultanizm rejimlerinin hepsi çöküyor, haberiniz olsun. En kötüsü Haiti, çok yanlış yere girdiler. Bu ikazları yaptık ha, onu da yapmadık değil. Ben ve meslektaşlarım Adalet ve Kalkınma Partisi'ne defaten bu ikazı yaptık, bu yola girmeyin, ülkeyi çökerterseniz dedik, dinlemediler. Şimdi yaşayarak görüyoruz.

aylin aktükün - Teşekkür ediyoruz. Son Derya da şimdi yaptığınız araştırmalarda lider ilk sırada çıkıyor dedin; sonra iki, dini inançlar. Şimdi bizim aynı bu sağ-sol gibi dini inançlarımız da farklı anladığım kadarıyla. Yani dini inanç tanımlamamız da farklı. Çünkü yaşadığımız şeylere baktığımızda aslında ilk isyan etmesi gereken AK Parti'nin kendi seçmeni olması gerekiyor. Kadın cinayetlerine baktığında, deprem olayına baktığında öyle bir şey olmuyor. Hatta Allah'a bağlıyorlar. Bizde din inancı da farklı.

derya kömürcü - Orada bir düzeltme yapayım. Dini inanç ikinci sırada Türkiye geneli için çıkmıyor. Özel olarak AKP seçmeninde...

aylin aktükün - Tabii tabii, işte dedim ya o yüzden hani ilk aslında onların isyan etmesi lazım.

derya kömürcü - Tabii ama orada o dini inanç bizim böyle bir doktrin gibi tarif ettiğimiz bir yaşam biçimi olarak anlatabileceğimiz ya da bir kitaptan yorumlayarak anlatabileceğimiz bir şey olmanın ötesinde, kendisini bir dini kimlikle tanımlayan insanların, bu kimliğin temsilcisi olarak gördüğü parti şu anda Adalet ve Kalkınma Partisi.

aylin aktükün - Tamamen kimliksel aslında; cumaya gideyim, oruç tutayım...

derya kömürcü - Ama sunum sırasında da fırsat bulamadım, şunu söylemek lazım. Bir ülkede bu kadar kutuplaşmışsa her şey, çok zor değişiyorsa seçmen tercihleri, temel değiştirici etkenlerden birisi de ilk defa oy kullanacak seçmenler ve onları özel olarak analiz etmek gerekiyor. Burada da işte İbrahim Bey'in uyarısına katılıyorum, ciddi bir kafa karışıklığı var. Yani bazıları Z kuşağı diyor, bunu 30 yaşın altındaki herkesi kapsayarak ele alıyor. Bazıları 18-24 yaş aralığındaki seçmenleri ele alarak şey yapıyor. Hayır, aslında ilk defa oy kullanacak seçmenler belli. Yani bugün 18-22 yaş aralığında olanlar, 2 yıl önce ölçüyorsanız 18-20 yaş aralığında o zaman olanlardı. Bunlar üzerinden analiz etmeniz gerekiyor. Şimdi bunlara özel bir araştırma yaptık biz geçmişte 3000'in üzerinde, 3400'ün üzerinde bir örneklem ile. Ve gördüğümüz şey

oy tercihlerine hiç girmeyeceğim, ondan tamamen bağımsız bir şekilde bir şey söyleyeceğim. Türkiye'de sağ-sol ayrımı, dini inanç, değerler vesaire bütün bu bağlamlarda bu gençlerin ciddi biçimde ailelerinden farklılaştıklarını, Türkiye'nin farklı bir yere doğru gittiğini o yüzden anlamamız gerekiyor. Yani siyasi partiler bunun ne kadar farkındalar bilmiyorum ama çok yaşlılar; liderleri de kadroları da çok yaşlılar ve yani 10 yıl sonra Türkiye siyasetini hayal etsenize, kim kalacak ortada? Bu insanlara hitap edemezsiniz bu şekilde, bu insanlara umut veremezsiniz. O yüzden 4 tanesinden 3 tanesi yurt dışına gitmek istiyor.

derya kömürcü

Türkiye'de sağ-sol ayrımı, dini inanç, değerler vesaire bütün bu bağlamlarda bu gençlerin ciddi biçimde ailelerinden farklılaştıklarını, Türkiye'nin farklı bir yere doğru gittiğini o yüzden anlamamız gerekiyor.

Ama şunu da görmemiz gerekiyor. Hocamızın söylediklerine katılıyorum; Türkiye'de toplumsal ve siyasal bölünme çok belirleyici ama bu şu demek değil: Hiçbir şey değişmez bu ülkede, her şey aynı kalacak. Yani tarih bize bunun böyle olmadığını gösteriyor zaten. Yani 1970'ler ile 2000'ler nasıl aynı değilse hem siyasi tercihler açısından hem birtakım bölünmeler açısından, bugünden sonra da bir evet hâlâ etkili olmaya devam edecek belli bölünmeler ama yine de bunların şimdi seçmen tercihlerinde bir değişime yol açmayacağını düşünmemizi gerektiren bir durum yok. Çok açık, son seçimde Adalet ve Kalkınma Partisi, artı MHP oyu, Cumhur İttifakı'nın oyu yüzde 52. Bugün bu partiler yüzde 40'ı zor buluyorlar. Yani Adalet ve

Kalkınma Partisi birinci parti çıktı, yüzde 32, 33, 35 aldı diye feveran edenler buradaki farkı görmek zorunda. 10 puana yakın bir fark ne demek biliyor musunuz? 5 milyon kişi vazgeçmiş demek bu partiden. Bu küçümsenecek bir değişim değil. Ama sonuçta öyle bir noktaya geldik ki, yani bu ölüm kalım mücadelesi gibi bir şey; önümüzdeki seçimde ne olacak tedirginliği hepimizi paralize ediyor aslında. Yani ya olmazsa? Yani "bir seçim daha olacak mı" sorusuna cevap veremiyor hiç kimse. Hatta "bu seçim olacak mı" sorusuna da cevap veremediği için hepimiz paralize olmuş durumdayız. Ben tam da bu yüzden biraz umudu yükseltmek gerektiğini düşünüyorum, insanlar korktukça daha bir şeyi yapamaz hale geliyorlar.

aylin aktükün - Sanırım bu son deprem olayı biraz o anlamda insanları birbirine yaklaştırma anlamında ne kadar negatif yanları da olsa etkisi oldu. Peki, sorusu olan arkadaşları alalım.

yahya kemal bayar - İbrahim Hocam; size alanı, sahayı iyi bilen, siyaset sahasını iyi bilen birisi olarak sormak istiyorum. Bu 6'lı Masada Meral Akşener hanımefendinin git gellerini kamuoyuna yansıdığı şekliyle, bize yansıyan şekliyle görüyoruz. Siz de böyle bir şey görüyor musunuz? Bunun sebebi nedir?

ibrahim uslu - Yani bu çok net hakikatten, kasabanın sırrı falan değil artık, hepimizin bildiği bir şey. Çünkü zaten kendisi bunu televizyonlarda söylediği için, net bir biçimde 6'lı masanın diğer 5 partisinden daha farklı ya da liderinden daha farklı bir tutuma sahip olduğu aşikar. Şimdi benim gördüğüm birkaç temel kaygısı var İYİ Parti'nin ve Sayın Akşener'in, bir de bir avantajı var.

Kaygılarından biri bütün dünyada aşırı sağ yükselirken, kendisi aşırı sağ bir partiyken, Türkiye'de aşırı sağ bir ittifak -biraz önce hocamın bahsettiği- iktidardayken ve aşırı sağda olmak iktidar getiren bir şeyken İYİ Parti, CHP ile, liberal bir partiyle, İslamcı partiyle, hatta işte birinci turda olmasa bile ikinci turda Kürtçü bir partiyle bir şekilde aynı kulvarda olmak durumunda. Bu, ontolojik bir çelişki gibi geliyor onlara. Yani burada bir fırsat var, kendileri zaten oradalar ama o fırsatı tepip bu tarafta duruyorlar. Benim gördüğüm o bir gerilim yaratıyor kendi içlerinde, birincisi bu.

İkincisi, bir alternatif fırsatları var. Yani en azından İYİ Parti'nin zaviyesinden böyle. Diğer 5 parti bu ittifaka mahkumken, ben mahkum değilim diye bir özgüveni var. Niye? Çünkü ben dışarı çıktığımda kendime aşırı sağda ikinci bir ittifak kurabilirim diyor. Nasıl? Zafer Partisi var, Yeniden Refah Partisi var, Memleket Partisi var falan; bunları birleştirdiğimde işte yüzde 15-20 aralığında bir oya çıkabilirim falan diye hesapları var. Dolayısıyla ben yüzde 20'lerle zaten ülkenin kilit partisi olurum. Niye CHP'nin yükünü, niye HDP kamburunu sırtında taşıyayım diye bir başka iç gerilim daha yaşıyor. Bu dışarıda kendine başka bir seçenek oluşturabilme olasılığı da İYİ Parti'nin biraz daha diğer partilere göre hoyrat davranmasına neden oluyor. Benim gördüğüm temel faktörler, yani siyaset psikolojisi ile hadiseye baktığımda bu iki faktörün önünün en belirleyici faktörler olduğunu düşünüyorum.

ali kılıç - Merhabalar, ben Ali Kılıç, İstanbul Üniversitesi İngilizce İktisat ikinci sınıf öğrencisiyim. Özellikle Derya Hoca da İbrahim Hoca da genç seçmenin ve işte bağımsız seçmenin önemini vurguladı. Sanırım ikisinin kesişim kümesi yüksek; yani oran olarak bilmiyorum ama ben çevremden gördüğüm kadarıyla genel kanı da bu yönde. Genel olarak gençlerde biraz da apolitikliğin verdiği bir kararsızlık durumu var. Ama buna karşın son zamanlarda, özellikle son bir iki sene içerisinde, özellikle sosyal medyayla yayılan bir işte Amerikan sağ, işte Erlik vesaire gibi bir takım sosyal medya fenomenleri ile yayılan bir akım var ve yani milyonlara ulaşan takipçileri var bu insanların. Tabii ne kadarı seçmen tartışılır ama bu konuda ne düşünüyorsunuz? Demin Derya Hoca -ne zaman yaptılar çalışmayı biliyorum ama- 3400 olması lazım kişilik bir örneklem ile bir çalışma yaptıklarını söylemişti. Bu konuda bir veri var mı elimizde? Ya da yoksa da işte siz genel olarak ne düşünüyorsunuz? Bütün hocalarıma soruyorum. Teşekkürler.

derya kömürcü - Teşekkürler, güzel bir soru. Şöyle ifade etmeye çalışayım: Evet bu gençler apolitik olarak nitelendiriliyor ama bence biraz özellikle odak grup çalışmaları falan yaparsanız bu gençlerle çok net bir şekilde görebiliyorsunuz; bizim apolitiklik dediğimiz şey, aslında bizim geleneksel dediğimiz siyasete uzaklıkla ilgili bir şey. Aslında kendi gündemleri, kendi politik gündemleri var. Onu politik olarak tarif edip etmemek başka bir şey ama tekil meseleler üzerinden gayet aktivist bir şekilde çeşitli şeylerin içine dahil olabildiklerini görüyoruz. Bu birincisi, yani o dili yakalamak bence çok önemli.

İkincisi; evet, geleneksel siyasete dair uzaklık, kararsızlık ve oy kullanmama eğilimini beraberinde getiriyor. Yani seçmen kümeleri içinde belki de en yükseklerden birisi bu yeni seçmenlerde kararsız ve oy kullanmayacağını ifade edenler var. Ama bu, şu anlama da gelmiyor. Yani bu arkadaşlar siyaseti takip etmiyorlar ya da işte kendilerine seslenecek bir

alternatif buldukları takdirde ona yönelmeyecekler anlamına gelmiyor. Sadece farklı mecraları takip ediyorlar, farklı yerlerde sosyalleşiyorlar, siyasallaşiyorlar, bunu görmemiz gerekiyor. Genel olarak söylemek gerekirse bu genç seçmenler içinde ister ilk defa oy kullanacak diye bakalım, ister 18-24 yaş aralığı olarak bakalım, Cumhuriyet Halk Partisi Türkiye ortalamasında aldığı oyun çok üstünde oy alıyor bu gençlerden. Ben bunu merak ediyorum tabii. Yani neden böyle, neden özel olarak CHP'ye ilgi duyuyorlar diye. Birkaç tane gerekçe aslında görünüyor.

derya kömürcü

Bunlardan birincisi, galiba bu gençlerin yaşamak istediği toplumsal hayata, ideal ülke haline, o modern yaşama en yakın parti olarak Cumhuriyet Halk Partisi'ni görüyorlar.

Bunlardan birincisi, galiba bu gençlerin yaşamak istediği toplumsal hayata, ideal ülke haline, o modern yaşama en yakın parti olarak Cumhuriyet Halk Partisi'ni görüyorlar. Bu bir seçenek olabilir. Bir diğeri, şimdi Adalet ve Kalkınma Partisi'nden ya da diğer sağ partilerden vazgeçen, vazgeçme eğiliminde olan seçmenlerin tarihsel bagajları o kadar yüklü ki çok zor CHP'ye doğru geçebiliyorlar örneğin. Ama gençler için bu bagajlar çok kolay. Yani zaten kendilerini bu kadar sert kimliklerle ifade etmedikleri için, daha ilgi duydukları görülüyor. Bunu söyleyebilirim ama bir şeyi de ifade etmem gerekir ki, -bence sorunun en can alıcı kısmı orası- bu gençler gerçekten biraz oturup konuştuğunuzda, odak gruplar yaptığınızda çok net

görüyorsunuz; çok karamsarlar, çok umutsuzlar ve ülkenin geleceğine dair hiç ışık görmüyorlar. Tam da bu yüzden evet gitmek bir seçenek ama gitmeyip kalırlarsa da çok rahat uçlara savrulma eğilimindedirler. Çok rahat yeni otoriter popülist liderleri destekleyebilirler, çok rahat yabancı düşmanı haline gelebilirler. Bunu da özellikle belirtmek istiyorum.

ibrahim uslu - Aslında her seçimde arkadaşlar aynı miktarda yeni genç, seçmen vasfını kazanıyor. Biz bugüne kadar bunu niye konuşmadık? Tabii şimdi konuşuyoruz. Benim gördüğüm biraz orada bir moda var. Yani her sene 1 milyon 250 bin civarında genç, seçmen vasfını kazanıyor ve bu bir demografik momentum olduğu için Türkiye'de, yani doğum oranları çok yavaş yavaş düşüyor. Dolayısıyla her sene benzer sayıda çocuk doğuyor ve onlar da 18 yaşına gelince seçmen oluyorlar. Şimdi, bundan önce peki niye bu gençler siyasal dengeleri hiç değiştirmediler de bu seçimde değiştirecek? Tartışmanın abesliği burada başlıyor zaten. Bundan önceki davranışlarını biliyoruz gençlerin; yarısı sandığa gitmiyor, geri kalan yarısının bir kısmı annesi babası gibi oy veriyor, dolayısıyla ortalamaları zaten etkilemiyor. Geri kalanların bir kısmı uçlara gidiyor üstadın söylediği gibi. Ortada kalan miktar da epey küçüldüğü için artık iktidar dengelerini değiştirecek bir işlev göremiyor.

Şimdi benim tahminim, bu seçimde de böyle olacak. Evet, konu bazlı olarak çok aktivistler. Fakat öte yandan da işte yine hocamın belirttiği gibi bir taraftan kötümserler, bir taraftan bu kendi kaderlerini bu ülkenin kaderiyle benzer görmüyorlar, o yüzden dışarıya yönelmeyi düşünüyorlar. Onun dışında da benim gördüğüm siyasi nihilizm en fazla gençler arasında yaygınlaşıyor. Yani kötümserlik, karamsarlık, sandığa gitmeme, ülkenin meseleleriyle ilgilenmeme, kendi geleceğiyle bile ilgilenmeme... Motive eden hiç bir şey kalmıyor. Bir kısmı da marjinal partilere yöneliyor. Hakikaten marjinal partiler, yani yeniden Refah Partisi'ne de,

HDP'ye de, TİP'e de falan en çok oy veren seçmen gruplarına bakıyorsunuz, gençler. Zafer Partisi hakeza, gençlerin önemli tevecçühte bulunduğu partiler arasında. Bu, bir süre sonra yaşla birlikte normal seçmen davranışlarına dönüşüyor ama o ilk gençlik halleri, Türkiye'deki siyasi dengeleri değiştirecek bir koordinasyona, bir enerjiye hiç bir zaman dönüşmedi. Ben bu seçimde de çok fazla dönüşeceğini düşünmüyorum işin doğrusu.

levent özer - Ben Ersin hocama bir soru yöneltmek istiyorum: Siz Türkiye'deki sınıfın köklerini Osmanlı'dan gelen veya daha öncesinden de gelen reaya ve askeriye sınıfıyla beraber ilmiye sınıfını da oluşturan iki sınıfa dayandığını, dolayısıyla anladığımız kadarı ile reaya daha muhafazakar olan kesimin bugünkü kökleri sağda olan partilere oy verdiğini, diğer kısımdan da CHP'nin temsil ettiği bir sol tabana oy gittiğini anladım. Tabii burada HDP faktörü de var bir yandan. Ama yanlış hatırlamıyorsam 1977'de CHP, Ecevit'in liderliğinde yüzde 41 civarında bir oy aldı. Yani sağ tabandan da oy aldığı sonucu çıkıyordu, ki bunun benzerini yine 99'da da Demokratik Sol Parti'deyken sağ tabandan bir oy aldı ve hatta CHP'yle beraber topladığınızda yüzde 30'u geçiyordu oyları yanlış hatırlamıyorsam. CHP şu anda Kemal Kılıçdaroğlu'nun izlediği politikalarla aldığı eleştirilerden biri de neredeyse merkez sağ parti oldu deniyor. Yani sağ tabandan oy almak için bir gayreti var doğal olarak; kendi kişiliğini, kimliğini korumaya çalışarak oraya da yöneliyor. Bir de bu gençler faktörüyle beraber bunlar bir büyük devinim ayağıyla -işte dip dalga diyorlar, bilemiyorum tam- acaba bütün bu anket sonuçlarından değişik bir sonuç çıkartabilir mi? Teşekkür ederim.

ersin kalaycıoğlu - Şimdi efendim, manzara bu 2018'de, şu anda biraz değişmiş olabilir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin bulunduğu yerde, 2,54 denilen bölgede yüzde 4,5 oy var. Yanında 4,9, solunda 9,6; hepsine ekleyecek olursanız üç aşağı beş yukarı yüzde 17 gibi filan bir oy var. Bunu HDP ile paylaşıyor. Tamam mı? Seçmen yok seçmen... Sadece burada değil, diğer verileri de gösterebilirim. 1990'dan beri biz bu soruyu soruyoruz 2018'e kadar. Soldaki seçmen sayısı, kendini sola koyan seçmen sayısı yüzde 22'di 1990'da sağa koyan seçmen sayısı da yüzde 23'tü, merkeze koyan seçmen sayısı da 55'ti. Gayet güzel, normal dağılım gibi bir dağılım; istatistikte okuduğumuz normal dağılıma benzer bir dağılım var.

Şimdi solda bulunan seçmen oranı yine yüzde 25, sağdaki seçmen oranı yüzde 45, orta gitmiş durumda; indi ve sağa kaydı. 1900, Soğuk Savaş'ın sonu. 31 Aralık 1991'de Kremlin'in tepesindeki Sovyet bayrağı son kez indirildi. 91 seçimlerinden itibaren Türkiye sağa kaymıştır ciddi boyutlarda ve bu kayışta en önemli rolü olan ve kendisi de ön plana çıkan şey etnik, dini ve mezhebi kimlikler. Siyaset onun üzerinden yapılmaya başlandı. Daha önceki sizin bahsettiğiniz 70'li yıllardaki sosyoekonomik birtakım endişeler filan gündemden tamamen düştü ve o Türkiye'nin hızlı kentleşme yaşadığı bir dönemde kente gelen nüfusa belediye hizmeti götürmüş olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin aldığı oydu. O belediye hizmetlerini 80 darbesinden sonra Cumhuriyet Halk Partisi'nin elinden alıp, özellikle

ersin kalaycıoğlu

91 seçimlerinden itibaren Türkiye sağa kaymıştır ciddi boyutlarda ve bu kayışta en önemli rolü olan ve kendisi de ön plana çıkan şey etnik, dini ve mezhebi kimlikler. Siyaset onun üzerinden yapılmaya başlandı.

tarikatların etkili olabileceği çeşitli gruplara verdiler. Asker tarafından verildi, askerin yarattığı bir sonuç durumudur bu, unutmayın. Bir yandan Soğuk Savaş sola nüzul inmiştir dünyada. İki; Türkiye’de askerin sola nüzul indirmesi kuvvet kullanarak, çoğuna işkence ederek, öldürerek, çeşitli bölgelerden kovalayarak alan açtı. O alan çok etkili bir şekilde iyi örgütlenmiş İslamcılık cereyanının siyasi örgütleri olan tarikatlar tarafından alındı ve onların belediyeleri daha önce Cumhuriyet Halk Partisine atfedilen belediyeciliği 1990'lardan sonra yapmaya başladılar. Sonuçlarını da işte önce Refah Partisi ile, arkasından da 2000 yıllarda Adalet ve Kalkınma Partisi ile gördüler temel itibarıyla. Dolayısıyla Türkiye büyük bir dönüşüm geçirdi, dönüşüm dediğim şey bu. Kentleşme, onun getirdiği talepler, o taleplere yanıt verebilen yerel ve merkezi yönetimler; bunlar hep sağdan ve daha aşırı sağa doğru giden partilerden geldi ve seçmen de o tarafa doğru kaydı.

ersin kalaycıoğlu

Kentleşme, onun getirdiği talepler, o taleplere yanıt verebilen yerel ve merkezi yönetimler; bunlar hep sağdan ve daha aşırı sağa doğru giden partilerden geldi ve seçmen de o tarafa doğru kaydı.

Bu şimdi devam eder mi, ondan emin değilim ama önemli bir şekilde etkili oldu bu Türkiye özelinde. İbrahim Bey'den biraz ayrılıyorum; dünyada bir aşırı sağ dalga pek yok. Şimdi İsveç örneğini verdimiz, Danimarka Başbakanına soruyorlar: Sizde de bunlar iktidara gelecekler mi diye. Danimarka'da yeni seçim geçirdi İsveç'le beraber aynı zamanda ve aşırı sağ kuvvetli olacağı tahmin ederken kaybedildi. Kadın çok ilginç bir yanıt veriyor: Biz bu olayı daha önce yaşadık, bunların modası bitti. İsveç şimdi yaşıyor, bir müddet sonra göreceksiniz foslayacaklar diyor. Yani demokrasilerde popülizm çalışmıyor. Niye? Çünkü iktidara karşı ve iktisadi iktidara karşı, yani seçkinler karşı ve seçkinleri değiştireceğinize yönelik aklınıza gelen her türlü

iddiayı rahatlıkla söyleyebiliyorsunuz. Popülizmin en temel özelliği bu. Trump'ın özelliği mesela; Trump diyor ki: Batı Virginia'da çalışanlara, kömür madenlerine tekrar sizi sokacağım diyor. Şimdi benim bir tanıdığım meslektaş var enerji işleriyle uğraşiyor, o sırada Harvard Üniversitesi'nde 2017'de misafir öğretim üyesi olarak, ona sordum: O, imkânsız diyor. Çünkü bizim oradaki bütün kömür üretimi robota döndü diyor. İnsan sokmanın maliyeti Amerika'da bizim gibi değil. Sigortası olacak, ölürse milyon dolar tazminat ödeyeceksiniz filan. Bu maliyeti hangi şirket kabul eder? Dolayısıyla bu adamlar "bizi tekrar işçi olarak alacaklar ve biz para kazanacağız" diye alkışlayarak gidip adama oyu verdi. Ne oldu? Hiçbir şey değişmedi; yine robotlar giriyor, kömürü robotlar çıkarıyor. Ama iktidara geldiğiniz zaman dolayısıyla verdiğiniz sözleri tutamıyorsunuz. Tutmayınca insanlar sizden başka tarafa doğru dönüyorlar. Yahya Beyin söylediği oranlarda, rakamlar çok büyük değil.

Alfred Cousin diye bir meslektaşımız var Florida Üniversitesi'nde, onun çok güzel bir makalesi yayınlandı 2015'te American Journal of Political Science'da. Kısa bir makale... 23 ülke demokratik ve 400 seçimi inceliyor. Diyor ki: Bir seçim sonucunda herhangi bir parti veya parti gurubu yüzde 60'tan fazla oy alıyorsa o ülkede demokrasi yok diyor. Nokta... Demokratik seçimler artı eksi 5 puanla sonuçlanıyor diyor. Yani birisi yüzde 55, öbürü yüzde 45 alıyor veya yüzde 42-47 filan böyle. Hani hezimet oldu filan diyorlar İngiltere'de, bir bakıyorsunuz işte

iktidara gelen parti yüzde 42 oy almış. Demokrasi böyle bir şey. Bizde Derya Beyin verdiği rakamlara baktım, yüzde 55 dedi; yüzde 85 katılma var, 64'e tekabül ediyor. Yani yüzde 64 oy muhalefet çıkarabilirse zaten bitmiş durumdadır temel itibarıyla.

Onun için burada dikkat edeceğimiz husus, bu bir evet bir trend gibi gözükte özellikle Avrupa'da, Asya'da büyük ölçüde kaybediyorlar. Şu anda çok ilginç bir şey oluyor, Hindistan bize çok benziyor. Pek bizim ilgimizi çekmiyor, bizim haberlerimizde filan da çıkmıyor, takip etmiyorsunuzdur. Ben karşılaştırmalı siyasetle boğuştuğum için her yere bakmak mecburiyetindeyim Fiji filan dahil. Fiji'de 16 yıllık iktidarda bulunan ve iyice diktatörleşmiş olan şahıs seçimi kaybetti, gitmeyeceğim dedi, oturuyorum, kalkmıyorum dedi. 3 ay sonra tıpış tıpış gitti... Böyle şeyler oluyor dünyada, birçok örnek var. Onun için Hindistan'da Rajiv Gandhi Kongre Partisi'nin şu andaki lideri, Indra Gandhi'nin torunu. Nehru'nun da tabii uzaktan torunu oluyor bir kuşak önceden. Hindistan'ın en güneyinden, yani tropik bölgeden ta kuzeyindeki Himalayalar'a kadar yürüyor yanılmıyorsam 4800 kilometre filan. Şu andan Madras'ta, uzun boylu röportaj yapıyorlar, dünya basınında yayınlanıyor "ne yapıyorsunuz filan filan" diye. Unutmayın, İngiltere'ye karşı aynı şekilde yürümüş olan Mahatma Gandhi var. O da tiraniydi diyor, bu da tirani. İstibdat rejimi ve çok büyük kalabalıklarla yürümeye başlamış durumda. Hindistan'da enteresan bir şey oldu, şu andaki Modi hükümeti -belki onu duymuşsunuzdur- Mahatma Gandhi'yi öldüren adamı kahraman ilan etti. Suikast yapan adamın, kurşun sıkıp Gandhi'yi öldürmüş adamı kahraman ilan etti. "Fikirlerinden etkilendim" diye kendisini savunmuştu. 1948 galiba mahkemede. Svankar var, Svankar'ın da resmini astı kongreye. Önüne de çok büyük bir böyle vazo gibi bir şey koymuşlar, onun içine çiçekler bıraktı, büyük tören yaptı Hindistan Parlamentosunda. Neden? Çünkü Indra Gandhi, Müslümanlarla beraber yaşayabileceklerini, bunun için laikliğin esas olduğunu ileri sürmüştür. Modi, Hindutva denilen dini milliyetçi, Hindu milliyetçisi ve kariyerine Müslümanları öldürerek başlamış bir adam. Kariyeri bunun üzerine kurulmuş ve Covid çıkmasaydı şu anda 200 milyon Müslümanın büyük çoğunluğunu Hindistan'dan atmış olacaktı. Zaten öldürmeye başlamışlardı. Laiklikle problemi var. Biraz bize benziyor gibi gözüküyor. Anlatabiliyor muyum? Rajiv Gandhi de şimdi Mahatma Gandhi'nin yoluna girmiş olduğunu ve laikliği tekrar getireceklerini ve bu adamı iktidardan götüreceklerini iddia eden bir pozisyonda ve şu ana kadar yapılmış olan mesela Malezya seçimlerini duymuşsunuzdur. Enver İbrahim geri geldi ve çok büyük paralar çalmış olan Necip Rezzak görevden alındı ve yargılandı ve suçlu bulundu Malezya'da. Onun dışında başka örnekler de var. Asya'dan itibaren bu tür hareketler yavaş yavaş gaz kaybediyor gibi gözüküyor. Onun için dünyadaki manzara biraz karmaşık, görüldüğünden karmaşık. Ama şunu söyleyebiliriz İbrahim Bey'in bu vurgusunun üzerine: Biz kervanın hangi tarafında kalacağız? Ne tarafında kalmaya devam edeceğiz, ne tarafına katılacağız; onu bilmiyoruz, bir tek ona karar vereceğiz. Yani bu kervandan ayrılıp demokrasi ve hukuk devleti yoluna mı döneceğiz? Yoksa bu otoriterleşme, anti laik, dini milliyetçilik filan üzerinden siyaset yapmaya devam mı edeceğiz? Onu da seçimler olursa eğer, inşallah maşallah ondan sonra fark edeceğiz.

salondan - Yine Ersin Hocam, sizden rica edeceğim. Benim aslında merakım da olan bir konuydu, sizin nasıl yorumlayacağınızı merak ettiğimi için sormak da istiyorum. Bu tür

kutuplaşmaların belki çatışmasız sonuçlanması zor bir ihtimal gibi, hani böyle bir şey beklemek belki daha normal gibi gözüküyor demiştiniz sunumunuzda. Ben de bizdeki seçimler, özellikle 80'den sonra, darbeden sonraki referandumlar da baktığım zaman, referandumlarda devletin bütün propaganda imkanlarıyla ve de kendi olanaklarıyla yapmış olmasına rağmen, bütün baskısını uygulamasına rağmen bir direnç olduğunu düşündürüyor bana. Yani Anayasada %8-%9 olan oyu, en son referandumda cumhurbaşkanlığında %48 gibi görüyorum ben baktığım zaman. Aralarda da dediğim gibi bir tane 29 maddeli bir referandum yaptık; dünyada eşî benzeri var mı, onu da bilmiyorum bir açıkçası. Yani bir ya da iki madde için bütün milletin allak bullak ettik zihnini falan. Böyle yapılan ve demokrasi dışı, ne kadar adil seçimler tartışmalarına girmeden de bunu bir umut olarak ben aslında kendim kişisel olarak görüyorum. Her şeye rağmen %8 görüyorum en dipte, bir de 48. Yani bunun trend olarak yukarı gittiğini varsayıyorum. Hani bu sosyolojik olarak sizin yorumlarınızla nasıl olur diye merak ettim. Bu konuda görüş bildirirseniz sevinirim. Teşekkür ederim.

ersin kalaycıoğlu - Şimdi arkadaşlarım gayet iyi ifade ettiler, iktidar partisi oy kaybedecek. Çünkü araştırmalarda görülen 5 tane siyaset bilimi yasası var. Bilim yasası, yani hukuki anlamda değil. Bunlardan bir tanesi diyor ki, hükümet etmenin maliyeti vardır. Şu anda maliyet çok yüksek sizlerin de görmüş olduğu gibi. Neden? Bir Covid dönemi yaşadık, iyi yönetemediler. Evet, sonunda bir şekilde aşilar getirebildi, isteyen geniş bir kitle aşı oldu bir kısım reddetmesine rağmen. Dolayısıyla o, bu belanın şimdilik geri plana itilmesine sağladı. Ama özellikle başlangıçta üste IBAN numarası göndermek hiç popüler değildi farkındaysanız. Arkasında maske, "biz göndereceğiz maskeyi" dediler. Eczaneler maske satmamaya başladı. Sonra "parasıyla" dediler, sonra eczaneler maske satmaya başladı. Böyle birtakım yalpalamalar ve ortada doğru dürüst bir sağlık politikası var mı, yok mu belli değil. Şimdi ölüm istatistikleri yayınlandı, yine birbirini tutmuyor. Neden öldüğü belli olmayan 87 bin kişi var 2020'de. Sebep belli olmayan 87 bin ölüm, bu kabul edilecek bir şey değil yani. Bunlar Covid herhalde.

ersin kalaycıoğlu - Şimdi birçok aile açıkladı; Efendim bizim babamızı Covid diye hastaneye yatırdılar, ölüm evrakında adamın pnömoniden öldüğü, zatürreden öldüğü yazıyor. Böyle rezillik olur mu diye itiraz ettiler. Bunlar da var, onlar ayrıca ölçüm hatası yaratıyor. Ama bir de kanıtlanmamış ölüm diyor. Nasıl olur? 87 bin, 200 bine çıkıyor seneyi karşılaştırırsanız. Yani rakam yüksek. Bu rakamlar yüksek gözükmesin diye rakamlarla oynamaya başlıyorsunuz ve bu güveni sarsıyor.

Bunun üzerine ekonomik sorunlar geldi, bütün dünyada geldi. Ama bütün dünyanın aldığı önlemlerin tersine önlemler almaya başladık. Bir de bu sürede etkili olabilecek kurumları ciddi ölçüde erozyona uğrattık, en başta Merkez Bankası olmak üzere ve bu kurumlar çok seviye kaybettiler. Bunlarla oynamamak gerekiyor. Bunlara güvenip onlardan birtakım şeyleri gerçekleştirmelerini istememiz gerekiyor. Yani bizim inanmamız mümkün olmayan -belki kendisini destekleyen kitle de inanıyordur, onu bilemem- Nas diye bir iddiayla çıkıldı ortaya. Tamam da bu Nas bir tek Türkiye'de mi geçerli? Suudi Arabistan'la Körfez ülkeleri faizi devamlı yükseltiyorlar, takip edenler bunu biliyor. Benim eşim iktisat profesörü. Dolayısıyla evde bunu takip ediyor, "bak Kuveyt'in faizi yükselmiş" diyor. Yani şimdi orada Nas yok mu ya? Bir tek

bizde mi var bu Nas? Bu tabii inandırıcı olma özelliğini yitiriyor. Yani Nas, akla gelmiş de uydurulmuş bir gerekçe gibi gözüküyor, gerçek gerekçe gibi gözüküyor. Veya biz yorumlamasını bilmiyoruz, Araplar daha iyi biliyor çünkü. Ne de olsa Kuran'ı Kerim Arapça sonuç itibarıyla. Ama nereden bakarsanız bakın burada birçok güvensizlik sorunu çıktı. Zaten gençlerin umudunu kaybetmelerine bir neden de bu.

Dolayısıyla yönetim için güven son derece önemlidir, bankacılık filan gibi. Çok ilginçtir bu ekonomik konularla ilgili Christian Amanpour diye bir gazeteci var CNN International'da. Bu Covid'in başlangıcında Rooswey diye bir iktisatçı var Chicago Üniversitesi'nden; Başkan Obama'nın ekonomik heyetinin başındaydı. Onu davet etmiş, onunla konuştu, ben de dinliyorum. "Ben atandığımı öğrendim, Chicago Üniversitesi'ndeyim o tarihte. Uçağa atladık, gittik Washington DC'ye diyor. Ofise geldim, özel kalem karşıladı" diyor. Paul Walker var içeride" demiş. Paul Walker Amerika'da çok önemli dönemlerde Federal Reserve'un, yani merkez bankasının başkanlığını yapmış çok saygın bir iktisatçı, aynı zamanda iktisat yöneticisi. Yani bizim gibi hocalık yapanların yönetimle pek ilişkisi olmayabiliyor bildiğiniz gibi. Öyle birisi değil, yani aynı zamanda yönetebilen birisi. Paul Walker hırsızdan randevu istedi" demiş. "Verdim" demiş, içerde oturuyordu. Girdim içeri; Paul Walker içeride kalkmış, iri yarı da bir adam beni karşıladı, ne yapacaksınız dedi bana diyor. Ben daha oturmamış diyor, ayaktayız ikimizde. Ben aklıma gelen şeyleri anlattım diyor, işte şunu yapacağım, bunu yapacağım filan falan. Yetmez demiş. Neyi iskaladım diye düşündüm anında diyor. Ben iktisat teorisini, Milton Friedman'ları, şunları bunları aklımdan geçiriyorum diyor. Bak genç adam demiş. Senin bu aldığın önlemlerin işe yaraması için kredibiliten olması lazım, halkın sana güvenmesi, piyasanın sana güvenmesi lazım demiş. Şu kararı aldım dediğin anda, o kararın etkisinin ne olacağını söylemen ve o etkinin ortaya çıktığını göstermen gerekiyor önümüzdeki 6 ayda. Yoksa hiçbir sonuç alamazsın demiş. Bizim bugünkü hükümetin esas problemi budur, kredibilitesi bitmiştir, yok... Hanginiz inanıyorsunuz? "Dolara yatırım yapan muaf olacak" dediler. Ne oldu? Dolar 3 liraydı, 19 lira oldu. Yani anlatabiliyor muyum? Bundan sonra kredibilitesi olabilir mi bu açıklamaların? Maliye bakanları yaptıkları açıklamalarıyla daha ziyade komedyen gibi bir manzara çizdiler ve öyle tepki gördüler. Şimdi bu bütün hükümetin eğer varsa bir maliye politikasını ortadan yok eden bir şey. Bunun için esas sorun burada görebildiğim kadarıyla. Ama yani bu kayıp ne kadar olacak bilmiyorum. Demokraside 10 puan filan ama bu gider, başka bir iktidar gelir. Bu iktidar bırakıp gidebilecekmiş gibi gözüküyor ne Türkiye'de örneklerini gördüğümüz Süleyman Demirel hükümetleri gibi, ne Özal hükümeti gibi veya Mesut Yılmaz hükümetleri gibi.

aylin aktükün - Oran önemli Hocam. Yüzde 65 alsa karşı taraf, gitmeme gibi bir şans yok.

ersin kalaycıoğlu - Doğru. Ama buradaki kritik olan şey Meclis'te 360 çıkarabilmek veya 400 tercihen. Onu yapamazsınız Anayasa değişikliğini herhangi bir şekilde hedefleyemezsiniz. O çıkarılmazsa o zaman zor; o çıkarılabilirse cumhurbaşkanlığını kim kazanmış filan o biraz teorik kalacak.

Bir de hesaplanmış bir şey var bütün bu tür rejimlerde, başkanlık rejimlerinde; bunlar çift başlıdır Amerika dahil. Devamlı olarak kurumlar kavga eder. Yani cumhurbaşkanıyla Meclis

kavga edecek. Türkiye'de de edecek kaçınılmaz olarak. Bu da hiç hoşlanılmayan bir şey ama tasarımın içinde var. Şu ana kadar uygulanmadı.

derya kömürcü - Sadece bir cümle söylemek istiyorum. Bu gider mi gitmez mi tartışmasıyla ilgili olarak, bence Türkiye'yi bugün yönetilebilir kılan, bu iktidar için yönetilebilir kılan şey seçim zaten. Herkes seçimleri bekliyor. Seçim olup da seçim sonucunda kaybedip, oradan gitmeyen bir iktidarın ülkeyi yönetebiliyor olması çok gözümde canlandırabileceğim bir şey değil. O zaman zaten bambaşka bir şey konuşuyoruz oluruz herhalde.

aylin aktükün - Evet, sonuna geldik. Ben öncelikle sizin sabrınız teşekkür ediyorum, hocalarıma çok teşekkür ediyorum. Bir de özel teşekkür cemiyetimize.